

Lichtenštejnský velkostatek

Lukáš Čoupek

Při poznávání dávné historie stejně jako nad vzpomínkami z naší vlastní minulosti pociťujeme rozdíl mezi tím, jak dění okolo sebe vnímáme v přítomném okamžiku, a mezi pohledem na stejnou událost z odstupu času. Nezřídka poznáme význam historických událostí až při zpětném ohlédnutí. Také dávným obyvatelům městečka Hluku první poloviny 17. století, pro které byl známý prostor omezen jen na blízké okolí domova a čas určován přírodou – dárkyní obživy, zůstávaly na míle vzdálené tehdejší mocenské hry císaře a českých i moravských stavů. Nemohli tedy ani zdaleka dohlédnout souvislostí, jež jim přinesla změna jejich feudálního pána. Až s odstupem staletí se odkryl význam roku 1625, kdy panství získal do svého majetku rod pánů z Lichtenštejna, jako zásadního mezníku v životě městečka, jež zůstalo na více než dvě staletí tím nejužším a do všech oblastí žití zasahujícím způsobem spojeno se šlechtickým rodem vpravdě evropského významu.

Historické kořeny rodu sahají až do 11. století. Původně rakouská šlechta se do dějin českých zemí poprvé zapsala roku 1249, kdy získala od tehdy ještě jen „mladšího krále“ Přemysla Otakara II. ves Mikulov na moravskorakouské hranici. Postavení Lichtenštejnů jako „rakousko-moravské“ šlechty je nutilo k obratnému politickému manévrování. V památné bitvě na Moravském poli roku 1278 stáli na straně vítězného Rudolfa Habsburského a i nadále bylo jejich lavírování úspěšné, o čemž svědčí rostoucí rozsah rodových držav v obou zemích. V lichtenštejnském urbáři založeném roku 1414 je uvedeno již devět panství – na Moravě Mikulov, Drnholec a Břeclav, v Dolních Rakousích Valtice, Falkenstein, Rabensburg, Mistelbach, Hagenberg a Gnadendorf. Pozici rodu jistě upevnilo spojení Rakous a Moravy v rukou jediného panovníka – Ferdinanda I. Habsburského – roku 1526, neboť jejich državy tím přestaly být pohraničním územím. Po vymření mikulovské větve se do popředí dostává valtická linie rodu,

reprezentovaná třemi bratry: Karlem (1569–1627), Maxmiliánem (1578–1643) a Gundakarem (1580–1658). Na přelomu 16. a 17. století konvertovali postupně všichni tři od luteránství, případně od konfesně neurčitěho křesťanství, ke katolicismu, čímž usnadnili sobě i svým potomkům cestu k vlivnému postavení na panovnickém dvoře, v císařské armádě i v zemské a státní správě.¹ Roku 1606 dosáhl nejstarší Karel při dědické dohodě se svými bratřími ve Valticích toho, že s jejich souhlasem vytvořil striktní rodinné svěření, podle něhož majetky prvorozenců a zbývající statky rodiny tvořily neprodejný a nedělitelný celek ve vlastnictví tří bratří a jejich potomků. V čele rodiny měl stát pro budoucnost nikoli nejbohatší mužský příslušník, ale prvorozený syn ve vládnoucí linii. Prvním „vládcem domu“ nebyl samozřejmě nikdo jiný než Karel a byl to také on, kdo měl lví podíl na takovém rozšíření rodových držav v průběhu 17. století, jež přivedlo Lichtenštejny mezi nejbohatší šlechtické rodiny celé habsburské monarchie. Na počátku byl sice výhodný sňatek, nebo spíše dvojice sňatků, kterými získali Lichtenštejnové dědictví rodu pánů z Boskovic. Karel se totiž oženil s Annou a Maxmilián s její sestrou Kateřinou, dcerami Jana Šembery z Boskovic. Tím získal nejstarší z bratří panství Černá Hora a Úsov, mladší pak panství Bučovice a Pozoříce s Novými Hrady. Další úspěšný kariérní postup i rozšiřování rodových držav však již lze připsat jen a pouze politickým schopnostem Karla z Lichtenštejna.² Po své konverzi působil jednak jako nejvyšší hofmistr císaře Rudolfa II., jednak jako nejvyšší zemský soudce a zemský hejtman moravský. Ve sporu mezi císařem Rudolfem a jeho bratrem se společně s celými moravskými stavy postavil na stranu arcivévody Matyáše, který jej roku 1608 povýšil na dědičného knížete a roku 1614 mu dal jako léno slezské vévodství opavské. Po bitvě na Bílé hoře si vévoda Maxmilián Bavorský vyžádal Karla jako svého zástupce v dobytém Království českém. Karel z Lichtenštejna předsedal zvláštnímu soudu a také popravě vůdců stavovského povstání na Staroměstském náměstí v Praze roku 1621. V lednu 1622 ho císař Ferdinand II. jmenoval svým zástupcem – místodržícím a místokrálem – v Čechách. Byl jako první člen lichtenštejnského rodu přijat do řádu zlatého rouna a obdařen slezským vévodstvím krnovským. Kromě toho dostal jako císařský dar na severní Moravě několik panství, z nichž většina byla konfiskována Ladislavu Velenovi ze Žerotína: Moravská Třebová, Zábřeh, Šumperk, Branná a Ruda, ve východních Čechách koupil velké panství Lanškroun a od Albrechta z Valdštejna panství Kostelec nad Černými Lesy, Uhříněves a Škvorec, která byla

1) WINKELBAUER, Thomas: *Lichtenštejnové jako „šlechta neznající hranice“*. Náčrt majetkového vývoje pánů a knížat lichtenštejnských v Dolních Rakousích a na Moravě v rámci politických dějin.

In: *Kultury na hranici – Jižní Čechy, Jižní Morava, Waldviertel, Weinviertel*. Eds. Andrea Komlosyová – Václav Bůžek – František Svátek. Wien, 1995, s. 215–218.

2) TAMTÉŽ. Roku 1602 ještě koupil Karel na Moravě panství Plumlov. Podrobný přehled o konstituování rodových držav najdeme kromě výše uvedené studie také v úvodu k inventáři fondu ústřední správy jejich majetku, ZEMEK, Metoděj – OBRŠLÍK, Jindřich – VOLDÁN, Vladimír a kolektiv: *F 30 – Lichtenštejnská ústřední účtárna Bučovice 1580 – 1924*. Strojopis inventáře. Brno 1957, s. 1–13.

Obr. 1. Knížecí erb Liechtenštejnů na kolorované kresbě M. Magniho.

Obr. 2. Portrét Karla z Lichtenštejna.

zkonfiskována Smiřickým. Kromě toho získal i řadu menších statků.³ Karlův bratr Maxmilián se dal na vojenskou kariéru. Roku 1608 byl povýšen na nejvyššího zbrojíře arcivévody Matyáše, roku 1613 se stal císařským radou a nejvyšším podkoním a v roce 1620 se rozhodujícím způsobem podílel na vítězství císaře v bitvě na Bílé hoře. Roku 1623 byl zároveň se svým bratrem Gundakarem povýšen do dědičného stavu říšského knížete. K likvidaci císařových dluhů obdržel panství Ždánice a další menší statky na Moravě.⁴ Kníže Maxmilián zemřel roku 1643 bez dědiců jako císařský polní maršál v pevnosti Ráb (dnešní město Győr v Maďarsku), jejímž byl velitelem. Majetky, které zanechal, byly rozděleny mezi jeho bratra Gundakara a synovce Karla Eusebia.

Nejmladší z trojice bratří, Gundakar, jehož osudy nás budou nejvíce zajímat, budoval podobně jako Karel politickou kariéru na habsburském dvoře, v letech 1625–1626 se stal dokonce nejvyšším hofmistrem. Oženil se s Lukrécieí, dcerou posledního těšínského vévody z piastovského rodu. Nárok na vévodství těšínské po Lukrécieině smrti sice nedokázal prosadit, stejně jako nárok na část dědictví, kterou jeho první žena Anežka, hraběnka z Ostfrieslandu, jež zemřela v roce

3) TAMTÉŽ, srov. WINKELBAUER, T.: *Lichtenštejnové*, s. 218–219.

4) Podrobněji ZEMEK, M. – OBRŠLÍK, J. – VOLDÁN, V. a kol.: *F 30 – Lichtenštejnská ústřední účtárna Bučovice*, s. 2.

Obr. 3. Portrét Gundakara z Lichtenštejna.

1616, získala po své matce. Jeho sňatky byly tedy – aspoň co se týče zvětšování majetku – méně šťastné než sňatky jeho bratrů. Podařilo se mu však od císaře zakoupit jihomoravská panství Moravský Krumlov a Uherský Ostroh.⁵

Karlův syn Karel Eusebius, který se po otcově smrti v roce 1626 stal vládcem lichtenštejnského domu, získal koupí roku 1638 ještě panství Břeclav, za jeho syna Jana Adama Ondřeje (1657–1712) přibýlo do rodinného majetku ještě panství Hodonín, Šternberk, Karlovec, Judenau u Tullnu, Červený Hrádek a další statky v Dolních Rakousích

⁵⁾ Kníže Gundakar a jeho bezprostřední potomci jsou pochováni ve farním kostele ve Wilfersdorfu. Rodová hrobka Lichtenštejnů se však nachází ve Vranově u Brna, kde Maxmilián založil společně se svou ženou Kateřinou u moravského mariánského poutního kostela klášter přísného reformního řádu paulánů, Winkelbauer, T.: *Lichtenštejnové*, s. 219.

a v Uhrách, především se ale poštěstila koupě panství Schellenberg a hrabství Vaduz, která byla v roce 1719 přeměněna na státní lichtenštejnské knížectví, díky němuž vtiskl rod své jméno i do dnešní mapy Evropy. Doba velké expanze se však blížila ke svému konci, aby byla vystřídána obdobím upevňování nabytých pozic. V tomto směru lze považovat za mezník smrt Jana Adama Ondřeje roku 1712, neboť tehdy vymřela karolinská větev, a tak se celé impérium tří bratrů dostalo do rukou potomků Gundakarových, konkrétně jeho vnuka knížete Antonína Floriána.⁶

V 18. století se lichtenštejnský rod znovu rozdělil do více linií. František Josef se stal zakladatelem starší, františkánské linie lichtenštejnského rodu, podle jeho bratra Karla Boromeje se odvozuje mladší neboli karlovská linie. V první polovině 19. století přibýly do držení rodu ještě další majetky v Rakousku. Zrušení roboty v monarchii roku 1848 znamenalo změnu hospodářského systému na knížecích statcích. Postupně převládlo lesní hospodářství, polní hospodářství se redukovalo pronájmem panských dvorů. I nyní se podařilo rodové državy rozšířit, byť jen o drobné statečky přivtělované k jednotlivým panstvím (například statek Klášterní Hradisko připojen k panství Šternberk, statek Ptení připojen k Plumlovu atd.). Svého maxima dosáhl lichtenštejnský pozemkový majetek v samotném závěru 19. století. K roku 1898 obnášel 186 215,910 ha, podíl Moravy činil 110 368,678 ha, tedy 52 %. Na všech panstvích leželo k roku 1914 celkem 640 vesnic (346 na Moravě, třicet ve Slezsku, 191 v Čechách, 89 v Dolních Rakousích, sedm v Salcbursku, jedno ve Štýrsku, jedno v Uhrách, sedm v knížectví lichtenštejnském, tři v Sasku a dvě v Prusku). Spadaly do 46 politických okresů, tvořily 174 farností s 236 kostely.⁷

Pro správu lichtenštejnských statků hrála hranice mezi Čechami, Moravou a Dolními Rakousy v 17. a 18. století sotva nějakou roli. Na konci 18. a počátkem 19. století bylo tehdejších 32 lichtenštejnských panství trvale rozděleno do čtyř nebo pěti inspekčních okrsků. Panští úředníci byli podle možnosti přednostně získáváni z okruhu vlastních poddaných a jejich kariéerní růst měl podobu putování po všech koutech lichtenštejnských panství. V roce 1914, tedy již dávno poté, co bývalé vrchnostenské úřady nevykonávaly politickou a soudní správu, pracovalo ve správě 30 statků 126 úředníků, 197 členů služebního personálu (šafáři, hlídači, kancelářští sluhové atd.), 778 čeledínů a děveček, 552 stálých dělníků a 1448 sezónních pracovníků. A to přesto, že ze 187 panských dvorů pouze 49 ještě hospodařilo ve vlastní režii, zbylých 138 bylo pronajato. Tato čísla se týkala ovšem pouze

Obr. 4. Portrét knížete Jana Adama Ondřeje z Liechtenštejna.

6) Antonín Florián získal již roku 1681 do vlastnictví své větve rodu panství Rumburk. Prostřednictvím ženské linie lichtenštejnský rod navzdly ztratil panství Černá Hora, Červený Hrádek a Hodonín. Avšak Marie Terezie, dcera Jana Adama, která byla svým otcem obdarována panstvím u Prahy, určila po smrti svého muže, vévody Emanuela ze Savojska-Carignanu (synovce prince Evžena), za univerzálního dědice svého majetku, rozmožněného o panství Kounice a Rataje nad Sázavou, příslušného vládce lichtenštejnského rodu, srov. WINKELBAUER, T.: *Lichtenštejnové*, s. 219–220.

7) Srov. ZEMEK, M. – OBRŠLÍK, J. – VOLDÁN, V. a kol.: *F 30 – Lichtenštejnská ústřední účtárna Bučovice*, s. 6–8. Přehled o rozsahu lichtenštejnských majetků na Moravě také nalezneme v KORDIOVSKÝ, Emil: *Jihomoravská lichtenštejnská panství v lánových rejstřících a tereziánském katastru*. Jižní Morava 29, 1993, s. 208.

polního hospodářství, lesní personál 144 revírů (deset v Dolním Rakousku, 96 na Moravě, jedenáct ve Slezsku a dvacet sedm v Čechách) tvořilo 52 administrativních úředníků, 25 přednostů lesních úřadů, osm nadlesních, dvanáct kontrolorů, sedm lesních správců a správců pil, 122 lesních, 54 adjunktů, dvacet tři lesníků, devatenáct lesních pomocníků, dvacet lesních dozorců a 464 hajných. Počet lesních dělníků a sezónních pracovníků se odhaduje na 10 až 20 tisíc. Po roce 1918 byly na základě pozemkové reformy provedené československou republikou majetky v českých zemích redukovány na necelou polovinu. Knížata z Lichtenštejna zůstala i přesto v Československu významnými velkomajiteli půdy. Teprve v roce 1945 byl lichtenštejnský majetek na základě dekretů prezidenta Edvarda Beneše v úplnosti konfiskován.⁸

O všem důležitém se sice vždy rozhodovalo v lichtenštejnské ústřední kanceláři se sídlem v hlavním městě monarchie Vídní, jádro lichtenštejnského majetku ale leželo na Moravě (dle tereziánského katastru měli Lichtenštejní ve svém majetku sedminu rozsahu moravských panství), proto není divu, že sem Lichtenštejnové umístili také některé své oblastní a centrální instituce pro jejich řízení – v Bučovicích sídlila ústřední účtárna, jež vznikla začátkem 18. století, když byla sjednocena původně rozdělená správa majetku karolinské a gundakarovské větve rodu, a podléhala přímo knížecí dvorské kanceláři ve Vídní. Ústřední účtárně podléhaly územní inspektoráty. V Uherském Ostrohu působil inspektorát pro panství Ostroh a jihomoravská panství, později však byl sloučen s inspektorátem středomoravským ve Ždánicích. Na nejnižší úrovni ležela pak správa jednotlivých panství.⁹ Stavby a opravy veškerých vrchnostenských budov na ostrožském panství, mezi něž se počítaly krom reprezentativních budov (například hlucké tvrze nebo zámku v Ostrohu) a hospodářských podniků také všechny kostely, fary a zčásti také školy, zase podléhaly doзору a schválení okrskového architekta. Těch bylo celkem šest, pro panství Bučovice, Pozořice, Uherský Ostroh a Ždánice sídlil v posledně jmenovaném místě. V této podobě fungovalo řízení stavebních věcí až do druhé poloviny 19. století, kdy došlo k užšímu podřízení této agendy přímo ústřednímu stavebnímu úřadu ve Vídní.¹⁰

Již v době, kdy drželi Hluk pánové z Kunovic, přestalo být městečko rezidencí jeho majitelů, ale včlenilo se do mohutného územního celku panství uherskoostrožského, zahrnujícího na 27 obcí v okolí města Uherský Ostroh, na Uherskohradištsku i Uherskobrodsku. Až do správní reformy roku 1849 tvořila panství nejnižší územněspráv-

8) Srov. ZEMEK, M. – OBRŠLÍK, J. – VOLDÁN, V. a kol.: *F 30 – Lichtenštejnská ústřední účtárna Bučovice*, s. 12–13.

9) ZEMEK, M. – OBRŠLÍK, J. – VOLDÁN, V. a kol.: *F 30 – Lichtenštejnská ústřední účtárna Bučovice*, s. 14–19. Ústřední účtárna působila v Bučovicích s několika přestávkami až do roku 1924, kdy byla v rámci reorganizace rodového majetku, značně okleštěného pozemkovou reformou, zrušena.

10) Srov. OBRŠLÍK, Jindřich – ŽŘÍDKAVESELÝ, František – BRÄUNER, Vilém – KRŠKA, Ivan – ZEMEK, Metoděj: *F 115 – Lichtenštejnský stavební úřad Lednice 1752–1945. Strojopis inventáře. Brno 1959*, s. 1–12.

Obr. 5. Výřez z Müllerovy mapy Moravy z doby kolem roku 1720, zachycující rovněž městečko Hluk.

ní celky habsburské monarchie. Střediskem ostrožského panství byl zámek v Uherském Ostrohu, kde měla sídlo panská kancelář. Šlechtický majitel panství se obvykle pohyboval spíše na císařském dvoře či dalších velkostatečích a do Ostrohu zavítal jen zřídk. Řízení chodu panství proto svěřil svým úředníkům. Mezi nimi nejvyšší postavení zastával hejtman. Byl skutečným zástupcem lichtenštejnských knížat na panství, což znamenalo, že po dobu jejich nepřítomnosti byl pro poddané zosobněním vrchnosti a také reprezentantem státní moci. Tehdejší vrchnostenský úřad totiž byl nejen mozkiem hospodářského chodu velkostatku, ale neméně též orgánem politické, finanční

Obr. 6. Titulní list výkazu o hospodářských výnosech panství Uherský Ostroh z roku 1791.

i soudní správy. Zároveň byl vykonavatelem tzv. patronátního práva nad hluckým kostelem i školou. K němu se tedy Hlučané obraceli se svými spory, zde si nechávali zapisovat své statky do pozemkových knih. Zde se prováděly obnovy obecního úřadu, sem přicházeli obecní představení s vybranými daněmi i vrchnostenskými dávkami. Zde žádali poddaní o povolení ke sňatku či o propouštěcí list, pokud se chtěli odstěhovat na jiné panství. Byl to právě představený vrchnostenského úřadu, který rozhodoval o tom, kdo bude řídit záležitosti hlucké obce, ale také kdo bude pečovat o její duchovní blaho na zdejší faře i její vzdělání ve zdejší škole. Nevíme prakticky nic o těchto mužích, kteří ve svých rukou drželi velkou moc nad životy poddaných, stěžej se dochovala jména některých z nich – nejstarší z nich bylo jméno Jana Ostrovského z roku 1635, k roku 1671 Kniegera z Meyerbachu a několika dalších.¹¹

Zatímco většinu činností, souvisejících s uvedenými pravomocemi, vykonávali přímo s pomocí kancelářského personálu hejtmani, později nazývaní také vrchní hejtmani, direktori či vrchní úředníci, pro řízení vlastního hospodářského chodu velkostatku měli k ruce množství dalších úředníků a služebníků. K vyšším úředním šaržím patřil purkrabí, obroční, důchodní a lesní pojezdny. Zjednodušeně řečeno spravoval purkrabí zámeckou budovu, inventář, náradí a zásoby, obroční nakládání s obilím, důchodní finanční toky panství a lesní pojezdny řídil celou lesní správu (revírníky, myslivce, adjunktů i hajné). Každý měl své vlastní písaře a podléhali jim podle své pracovní náplně další pracovníci: výběřčí daní, sklep mistr, hospodářský pojezdny, sládek ostrožského pivovaru, zahradník, bednář, fišmistr, horní, správci jednotlivých panských dvorů v Uherském Ostrohu, Hluku, Kunovicích, Louce, Nivnici, Tasově a Ostrožské Nové Vsi, hlídači (hotaři či hajní) rybníků, polí, luk, chmelnic a vinic, pasáci krav a ovcí, drábi, vrátní, hlídači zámku apod. Všichni zaměstnanci od vrchního až po posledního pacholka při nástupu do služby museli skládat přísahu, jejíž porušení by bylo nejen trestáno vrchností, ale také v souladu s tehdejší morálkou považováno za hřích proti Bohu. Navíc případné hmotné škody musel nepoctivý úředník uhradit ze svého majetku.¹²

Vrchnostenští úředníci tvořili zvláštní společenskou skupinu. Ačkoli každodenně přicházeli do kontaktu s obyvateli obcí patřících k ostrožskému velkostatku, zela mezi nimi a poddanými hluboká společenská propast. Lichtenštejnové sice verbovali svůj úřednický dorost z okruhu vlastních poddaných, bylo však nezbytným předpokla-

11) KOLEKTIV AUTORŮ: *Uherský Ostroh*. Uherský Ostroh 2000, s. 104–106. Zde také najdeme jména některých vrchních úředníků. Podle pramenů použitých autorem této kapitoly dějin Hluku můžeme doplnit několik dalších: Anton Carl Postawka (k roku 1749), Karl Wister (1776), Anton Rieder (1791), Josef Lemberg (1794) Franz Joseph Lass (1797). Antonína Němečka sice výše citovaná kniha uvádí, ale jako dvě osoby (František Němeček, Antonín Němeček), nepochybně se však jednalo o jednoho člověka, viz *Moravský zemský archiv v Brně (= MZAB)*, Velkostatek Uherský Ostroh (= F 93), kart. 116, fascikl 545.

12) Srov. Kolektiv aut.: *Uherský Ostroh*, s. 105. Kompletní výčet úředníků a služebníků celého velkostatku najdeme v soupise příjmů a výdajů panství z roku 1791, MZAB, Lichtenštejnská ústřední účtárna Bučovice (= F 30), inv. č. 215.

dem bezchybného fungování systému omezení jakýchkoli přátelských nebo dokonce příbuzenských vazeb mezi ovládanými a jejich správci. A tak bychom museli po případných hluckých rodácích, kterým se podařilo dostat na úřednickou dráhu v knížecích službách, pátrat spíše na dalších lichtenštejnských panstvích, podobně jako mezi zdejšími úředníky nalézáme rodáky z jiných rodových držav. Za všechny ostatní můžeme nahlédnout do životních osudů Jakuba Bernarda, který stál v čele ostrožského velkostatku ve druhé polovině čtyřicátých let 19. století. Narodil se roku 1789 jako syn držitele domu v městečku Plumlově, ale za celou svou dlouhou a úspěšnou kariéru se nikdy do svého rodiště nedostal. Nejblíže mu byl v letech 1822–1831, kdy působil na plumlovském panství jako hospodářský pojezdny v Kostelci, jinak jej však cesty jeho živobytí vedly převážně po našich krajích. Svou kariéru začal jako praktikant purkrabského úřadu v Břeclavi, za rok povýšil na purkrabského písaře a za další čtyři byl poprvé přeložen na ostrožské panství jako písař a posléze úřední písař. Po zmíněném působení v Kostelci a třech letech jako daňový výběrčí na panství Kolštejn se do Ostrohu vrátil, tentokrát již jako purkrabí, aby se stal roku 1841 vrchním ve Ždánicích a o několik let později i vrchním v Ostrohu. O jeho soukromém životě mnoho nevíme, snad jen to, že se roku 1826 oženil s dcerou ředitele panství Bzenec. I v tomto směru se zachoval typicky pro svou dobu a vybral si ženu stejného stavu, podobně jako si manželku z úřednické rodiny našli také ostatní ostrožští úředníci. Stejně tak typické bylo, že jeho syn Karel šel v otcových stopách, když vstoupil do knížecích služeb jako úřední praktikant vrchního úřadu ve Ždánicích.¹³

U hospodářského personálu samozřejmě nebyla společenská hranice tak výrazná jako v případě úřednictva, přesto i zde stopy stavovské uzavřenosti nalezneme. Tak například hlucký ovčák Josef Havelka se sice narodil v nedalekém Tasově, rodové kořeny však v našem regionu neměl, dostal se sem nejspíše se svým otcem, jenž byl také ovčákem a jehož příkladem se rozhodl následovat. Dokonce i jeho manželka Terezie byla dcerou ovčáka. Prošel během svého působení v knížecí službě mj. i panství Břeclav, Moravskou Třebovou či Kirchberg an der Raab v dnešním Rakousku aby roku 1840 zakotvil na hluckém panském dvoře. Také šafář hluckého panského dvora Martin Hruban, jenž zde nastoupil roku 1840, pocházel odjinud – z obce Krumsín u Prostějova. Vyšel z domkářské rodiny a za manželku si vzal dceru výměnkáře ze sousední vesnice. Teprve když sestoupíme o další stupeň hierarchie panských zaměstnanců níže, nalezneme první osobu s kořeny přímo

13) MZAB, F 93, kart. 116, fascikl 545. Jako další můžeme uvést ostrožského obročního Karla Kampratha, narozeného v Novém Jičíně, jehož žena byl také z úřednické rodiny, či purkrabího Jakuba Janotu, jenž pocházel z panství Krnov. Ten byl ženatý dvakrát a vždy si vyvolil manželku ze stejného stavu. V jeho příbuzenstvu bylo i několik dalších lichtenštejnských úředníků, za zmínku stojí především švagrová Teresia von Monse, vdova po purkrabím ve Šternberku, jejíž příjmení odkazuje na příbuzenství se šlechtickou rodinou Monse, jejíž členové byli s ostrožským panstvím úzce spojeni. František von Monse zde byl justiciárem a vrchním úředníkem ve druhém desetiletí 19. století, Ferdinand von Monse, patrně Františkovův syn, pak justiciárem od roku 1841.

na ostrožském panství. Jiří Malík, narozený v nedaleké Ostrožské Nové Vsi roku 1781, začal v knížecí službě jako pacholek v 32 letech. Díky takto nabyté jistotě hmotného zabezpečení se také zároveň oženil, a to s dcerou sedláka ze zdejšího panství. O pět let později již byl Malík drábem a roku 1836 se stal poklasným na hluckém dvoře. Podruhé se oženil s dcerou domkáře z Ostrohu a z obou manželství vzešlo osm dětí. Podle záznamů z roku 1849 se jich hned několik vydalo do služby či učení ve Vídni. Asi bychom nebyli daleko od pravdy, kdybychom si mysleli, že jim právě zaměstnání jejich otce otvíralo lepší možnosti dalšího uplatnění, byť mimo rodnou obec. Nakonec ještě jmenujme osobu, jejíž vazby na Hluk jsou zcela nezvratné. Byl jí Martin Polášek, syn sedláka Antonína Poláška z Hluku, narozený roku 1799. V letech 1819–1828 si odsloužil devět let vojenské služby a o dva roky později nastoupil jako poklasný na dvoře ve Slavkově. Stejnou práci později vykonával i na dvorech v Kunovicích a v Hluku, kde si také vyhlédl nevěstu, dceru zdejšího sedláka Tomáše Šáchy.¹⁴ Těchto několik příkladů však bylo pouhým náhledem do života zvláštní menšinové společenské skupiny, převážná většina Hlučanů žila po generace na zdejších selských gruntech a obživu hledala v každodenní dřině na poli.

Ačkoli některé úřední kompetence ponechávala vrchnost přímo v rukou panské kanceláře, nemalou část vykonávala prostřednictvím obecních samospráv svých měst, městeček a obcí. Také Hluk měl od pradávna, nejspíše již od samotného vzniku, svou samosprávu. Jejím představitelem byl rychtář, ve zdejších krajích nezdědka také nazývaný fojt. Jeho pomocníky byli přísežní neboli starší či konšelé. Rychtář dohlížel na to, aby mezi obyvateli panoval pořádek a právo, soudil jejich spory a zastupoval obec navenek, především před její vrchností. A v opačném směru představoval prodlouženou ruku hejtmana v obci. Zatímco rychtáře dosazovala vrchnost, přísežné vybírala obec sama. Nejspíše již před povýšením Hluku na městečko se utvořila hodnost jakéhosi prvního přísežného, zvaného purkmistr. Jako takový byl purkmistr od počátku volen obcí a vrchnost jeho zvolení pouze potvrzovala. Stal se tedy skutečným představitelem obecní samosprávy. Funkce rychtáře tím ale nezanikla, postupně se však omezovala jen na policejní pravomoci a záležitosti robot a poddanských dávek. Purkmistr se stal o obecní jmění, držel městskou pečeť, zastupoval obec před vrchností, staral se o záležitosti sirotků apod.¹⁵ Od povýšení na městečko také získal Hluk vlastní právo, tedy výsadu soudit spory a zločiny, a to včetně těch nejtěžších, před soudním tribunálem zdejších konšelů. Víme dokonce, že v polovině 17. století

14) MZAB, F 93, kart. 116, fascikl 545.

15) Nejstarší pečeť datuje František Hořínek do roku 1569, bohužel bez udání pramene, HOŘÍNEK, František: *Slovácké městečko Hluk*. Hluk 1937, s. 15. Také popsaný otisk pečeti z roku 1562 dnes nelze dohledat, srov. DŘÍMAL, Jaroslav – Štarha, Ivan a kolektiv: *Znaky a pečeti jihozemských měst a městeček*. Brno 1979, s. 305. Podle vyobrazení, respektive popisu můžeme obě pečeti ztotožnit s dochovaným otiskem z roku 1654, MZAB, F 93, kart. 364, výkazy dlužných činů z pustých gruntů na ostrožském panství. Opis je však z velké části nečitelný, a tak do otázky datace vzniku typáře nevznášejí žádné nové informace.

Obr. 7. Portrét císařovny Marie Terezie od F. A. Palka (pravděpodobně z roku 1757).

Obr. 8. Portrét císaře Josefa II., Národní památkový ústav, pracoviště Brno.

se soudní pravomoc Hluku vztahovala i na okolní obce Horní Němčí, Dolní Němčí, Boršice, Slavkov a Strání. Více zpráv nám bohužel chybí, lze však předpokládat, že ještě do konce století Hluk o tuto výsadu přišel.¹⁶

Osvícenské reformy Marie Terezie a jejího syna Josefa II. definitivně změnily od základů systém soudnictví – hrdelní pře mohly řešit jen vybrané soudy královských či velkých poddanských měst. Od roku 1754 tedy nejtěžší prohřešky hluckých obyvatel nerozhodoval soud města Uherský Ostroh, jak tomu bylo doposud, ale magistrát královského města Uherského Hradiště.¹⁷ Méně závažné kriminální záležitosti a civilní soudnictví zůstalo vrchnosti, obecní představení se stali více méně jen výkonnými orgány. Zajišťovali pozůstalosti po zemřelých, dohlíželi na řádné zaknihování převodů nemovitostí, pokutovali drobné prohřešky proti veřejnému pořádku a dobrým mrávům, vykonávali požární, zdravotní a bezpečnostní policii. Také vyhlašovali panovnické zákony a nařízení, prováděli ubytování vojska, organizaci příprzeží (povinnosti přepravovat vojsku zásoby a materiál) a odvodů. Pudmistr (od německého Bauermeister), jak se v 18. století říkalo někdejšímu purkmistrovi, pak zejména spravoval obecní majetek a vybíral státní daně, které dále odváděl vrchnostenskému úřadu jako nejnižšímu orgánu finanční správy. Rychtář zase vedl rejstříky robot a na základě dispozic hospodářských úředníků organizoval plnění těchto povinných prací hluckými sedláky. Také vybíral peněžní platy odváděné poddanými vrchnosti. Rychtář sám byl od robotních povinností osvobozen.

16) JANČÁŘ, Josef: *Hluk – nejmladší město Slovácka*. Hluk 1970, s. 26.

17) ŠTARHA, Ivan: *K vývoji hrdelního soudnictví na Moravě*. In: *Hrdelní soudnictví českých zemí*. Zámorsk 1995, s. 25–27.

Sbor konšelů či úředních plnil poradní a především pomocnou funkci. Jeho členové asistovali pudmistrovi nebo jej přímo zastupovali při praktickém výkonu některých kompetencí, zároveň mohli ale fungovat jako dohledový orgán obce, především v oblasti nakládání s jejím majetkem.¹⁸ Kromě pudmistra, rychtáře a konšelů vybírala obec ještě další nižší služebníky, které si platila ze svého rozpočtu. Ačkoli nám leckdy přímé doklady chybí, na základě praxe odjinud lze takřka s jistotou předpokládat, že v Hluku byl jeden nebo dva obecní pastýři, ponocný, kostelník, horný, polní a vinohradní hotař. Bezpečně však víme o existenci obecního písaře. Písař byl velmi důležitou osobou, neboť vedl veškerou administrativu obce. V době, kdy byla gramotnost venkovského obyvatelstva na dosti nízké úrovni, se tak stával nepostradatelným pomocníkem pudmistra při většině jako úřední práce. Vyřizoval písemnou korespondenci, sepísoval smlouvy, vedl obecní účty atd. Za to pobíral od obce plat a nejspíše také obilní deputát, navíc ještě byděl v obecním domě.

Pudmistra podle starých zvyklostí v 18. a první polovině 19. století volila obec. To ovšem neznamená, že by se volby účastnili všichni obyvatelé, toto právo bylo vyhrazeno pouze vlastníkům gruntovní půdy. Jednoduše řečeno, co grunt, to jeden hlas. Výsledek hlasování ovšem musel teprve potvrdit vrchní úředník. V panské kanceláři se pak také odbývala tzv. renovace neboli obnovení úřadu. Dosavadní pudmistr byl symbolickým podáním ruky propuštěn a nový obecní představený složil přísahu. Rychtáře jako svého služebníka si vybíral vrchní sám a stejně tak jej ze své vůle odvolával, jestliže s ním nebyl spokojen. Tak zbavil úřadu roku 1830 i rychtáře Halu, jenž podporoval Hlučany v protestech proti tíživým robotním povinnostem.¹⁹ Rychtáři, pudmistři i přísežní byli od pradávna po dobu svého úřadu osvobozeni od robotních povinností. Podobný způsob odměňování byl běžný i na jiných panstvích, specialitou ostrožského však bylo, že obecním představeným zůstala povinnost tzv. solných fůr, museli tedy pro vrchnost svým povozem dovážet sůl. Toto břemeno bylo nejpozději v první polovině 18. století přeměněno na peněžitý plat. Také všichni horní na panství byli osvobozeni od robot, jejich jedinou poddanskou povinností bylo odvést vrchnosti čtyři kopy hlemýžďů. Celkem si vrchnost mohla od 21 horných včetně toho hluckého pochutnat na 84 kopách (tj. 5 040 kusech) po vinohradech posbíraných šneků.²⁰

Pudmistr a rychtář docházeli do ostrožské kanceláře k pravidelným shromážděním všech obecních představených panství, kterým se říkalo správa. Zde jim vrchní úředník a purkrabí předávali potřeb-

18) O obecní samosprávě nemáme soustavných zpráv, nalezené jednotlivé zmínky však odpovídají tomu, co je známo o její organizaci na jiných panstvích, srov. ČOUPEK, Lukáš: *Správa a samospráva poddanských vsí Uherskohradištska před rokem 1850*. Netištěná disertační práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity. Brno 2010. Jmenovitě je obecní představenstvo zachyceno například v rektifikačních aktech z roku 1749, *MZAB*, Rektifikační akta (= D 2), sign. 315, a to: pudmistr Martin Šimčík, rychtář Jan Pospíšek a konšelé Jiří Blaha, Pavel Turecký, Josef Duchoň, Josef Hanák, Jiří Volný, Josef Dufka, Jakub Vodička, Josef Nemrava, Antonín Polásek, Mikuláš Mitáček, Jiří Šimčík a také obecní písař Václav Gregor.

19) JANČÁŘ, J.: *Hluk*, s. 51.

20) *MZAB*, Dominikální fase (= D 3), sign. 372. Z celého panství vrchnost v roce 1750 dostávala 253 zlatých.

né informace a úkoly. Pudmistr si pak svolal obecní shromáždění do obecního domu, zde tlumočil vůli vrchnosti ostatním sousedům. Jiná shromáždění neměla být v obci trpěna a pudmistr byl povinen proti nim zasáhnout jako proti narušení veřejného pořádku. Další povinností pudmistra byla péče o obecní majetek, především obecní dům neboli radnici, obecní pole a další nemovitosti, popřípadě majetek movitý (obecního býka, hasicí nářadí apod.). Zacházení s obecním majetkem bylo pod přísným dozorem vrchnosti, nebylo možné například hospodařit se schodkem v rozpočtu. O veškerých výdajích a příjmech vedl pudmistr podrobnou účetní evidenci, každoročně pak musel s výsledkem svého hospodaření předstoupit před obecní shromáždění a následně se podrobit revizi na vrchnostenském úřadě. V takovéto podobě fungovala obecní samospráva až do roku 1850, kdy vstoupilo v platnost všeobecné obecní zřízení. Už zrušení poddanství o dva roky dříve znamenalo konec vrchnostenského poručnickování nad obecní samosprávou. Dozor sice převzaly nově utvořené okresní úřady, v mnoha směrech se však postavení nového purkmistra, jímž byl zvolen jakoby symbolicky poslední rychtář Vavřinec Pospíšek, stalo svébytnějším. Poprvé mohli Hlučané volit své představené bez panského povolení a svěřit jim správu obce bez potvrzení a dohledu vrchnosti.

V památném roce 1848 také mohli obyvatelé moravského venkova zakusit, byť pouze na krátký čas, nebývalé politické svobody. Ještě před osvobozením jejich obecních samospráv z panského dohledu se mohla velká část z nich zúčastnit i prvních voleb do zemských i celostátních zákonodárných sborů. Volby tehdy probíhaly nepřímým systémem tak, že byli zvoleni tzv. volitelé, kteří se pak teprve sešli k vlastní volbě poslance. Pro volby do moravského zemského sněmu byly venkovské obce tehdejšího hradištského kraje rozděleny do sedmnácti volebních okresů tak, aby v každém bylo přibližně 15 000 obyvatel. Hluk patřil do 7. okresu.²¹ Vlastní volba poslance proběhla 28. května na vrchnostenské kanceláři v Uherském Ostrohu, kde byl zvolen Šebestián Srnec ze Slavkova. Pro volby do říšského sněmu byly obvody výrazně větší. Volební okres Uherské Hradiště se kromě města a jeho velkostatku skládal ještě z dalších deseti panství včetně ostrožského (celkem zahrnoval 56 847 obyvatel). Poslancem říšského sněmu zde byl 27. června 1848 zvolen hradištský advokát a později významný moravský politik JUDr. Alois Pražák.²²

Při volbách do zemského sněmu zaznělo znovu všeobecné přání rolníků, aby byla zrušena roboty, desátek a podobné peněžní dávky.

Obr. 9. Portrét mladého Aloise Pražáka. Archiv města Brna.

21) Státní okresní archiv Uherské Hradiště (= SOKA UH), Archiv města Uh. Hradiště II, inv. č. 340. Spolu s Hlukem zahrnoval 7. volební okres Blatnici, Blatníčku, Ostrožskou Lhotu, Uherský Ostroh, Kvačice, Milokoš, Chylice, Březovou, Olšovec, Lopeník, Horní Němč, Slavkov, Bánov, Bystřici pod Lopeníkem a Suchou Loz.

22) Srov. ČOUPEK, Lukáš: *Revoluce 1848–1849 a Uherské Hradiště*. Slovácko 42, 2000, s. 210–212 a MZAB, F 93, kart. 160, fascikl 159k.

Obr. 10. Pečeť a podpisy představených městečka Hluk na rektifikačních aktech z roku 1749.

Odstranění tohoto tíživého břemene představovalo nejpalčivější touhu venkovského obyvatelstva a v tomto směru mohlo být s působením svých poslanců v zemském sněmu spokojeno, neboť skutečně netrpělivě očekávané rozhodnutí sněm přijal hned 1. července 1848 a jeho zásluhy nijak nesnižuje ani skutečnost, že tak posléze učinil i říšský sněm s platností pro celou monarchii. S radostí tuto novinu zvěstoval obci i tehdejší rychtář Pospíšek, jenž ji osobně vybubňoval po městečku. Nebylo to jen tak, sedláci se museli vykoupit, přesto však se jim dýchalo volněji. Ačkoli ke skutečné svobodě zbývalo ještě ujít kus cesty, právě nyní tato cesta započala.²³

Vraťme se ale zpět na počátek Lichtenštejnské éry, abychom do minulosti Hluku nahlédli z jiného úhlu. Ačkoli vztahy mezi obcí a správním aparátem panství jistě zásadním způsobem ovlivňovaly život zdejších obyvatel, přece jen hlavní místo v myšlení našich předků bezpochyby náleželo všedním starostem o vlastní živobytí, každodennímu boji za zajištění hmotné existence sebe i jejich rodin. Jestliže 15. a především 16. století lze nazvat dobou rozkvětu, jejímž symbolem se stalo povýšení na městečko roku 1525, následující století znamenalo pro Hluk i jeho obyvatele nekonečně dlouhé období tvrdých zkoušek. Přes zdejší kraj se valila jedna válečná bouře za druhou a ne jedna, ale hned několik generací zdejších rolníků muselo marně čekat, kdy se začne blýskat na lepší časy. Již na samém počátku 17. století přišla nejprve neúroda a za ní první vpád nepřátel – uherských povstalců Štěpána Bočkaje. Soumrak pánů z Kunovic v době bezprostředně následující po porážce českých a moravských stavů na Bílé hoře zvěstoval roku 1623 vpád sedmihradského vévody Bethléna Gabora, spojence stavovských povstalců, a tedy i zdejšího pána. Jeho tažení přineslo pouze bídu a utrpení zdejšímu lidu, Jana Bernarda z Kunovic však před emigrací nezachránilo a jeho majetek připadl císaři loajálnímu Gundakarovi z Lichtenštejna. Ani nového majitele však nevívalo kvetoucí panství, ale kraj zničený neustálými průtahy vojsk, lhostejno kterému pánu sloužících, i obyvatelstvo zdecimované počtem a žijící v bídě. Vždyť v roce 1654 bylo v Hluku 63 pustých hospodářství, tedy polovina všech domů v městečku. Ani skončení třicetileté války nepřineslo kýžený oddech a roku 1663 se prohnaly krajem turecké hordy. Kromě dvanácti jiných obcí ostrožského panství vypálili i celý Hluk, zničili dosud neuzrálé obilí a zabili patnáct lidí. Následovalo několik desetiletí relativního klidu, zakončených na počátku 17. století dvěma vlnami nájezdů uherských povstalců Imricha Tökeliho a Františka Rákocziho.²⁴

23) MZAB, F 93, kart. 160, fascikl 159k; HOŘÍNEK, F.: Slovácké městečko, s. 244.

24) Srov. JANČÁŘ, J.: Hluk, s. 36–51; MZAB, F 93, kart. 364, výkazy dlužných činů z pustých gruntů na ostrožském panství z roku 1654 uvádí v Hluku jeden pustý lán, jeden třičtvrtlán, 39 půllánů, dvanáct čtvrtlánů a deset podsedků.

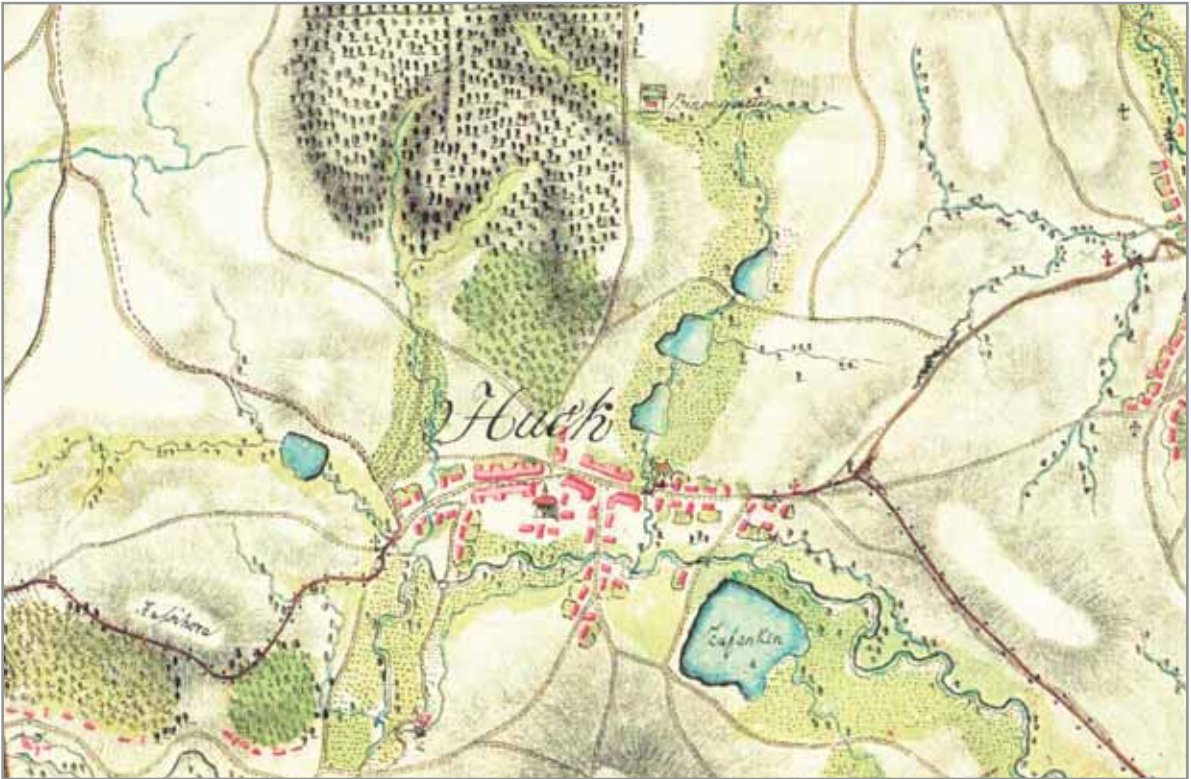
V dnešní době si jen stěží učiníme představu, jak těžký musel být pro naše předky život, jak prožívali přicházející tragické události, nejistotu a strach. Můžeme pouze ponechat naší fantazii a schopnosti cítění, aby vykreslila obraz tehdejšího života, skutečně sledovat osudy městečka Hluk v této době půjde jen nepřímou – v širších souvislostech a za pomoci zpráv hospodářského charakteru. Taková míra zkázy, neustálá likvidace zdrojů obživy i samotných lidských životů musela totiž zanechat stopy na celkovém stavu ekonomiky městečka a celého ostrožského panství a jako taková nemohla zůstat bez odezvy ze strany jeho majitele. Gundakara z Lichtenštejna samozřejmě nenechalo chladným, že panství trpí úbytkem poddaných, a tedy i poklesy výnosu jejich platů, stejně jako devastací panských dvorů a jejich zemědělského zázemí. Tím spíše, že pokles jeho vlastních zisků neznamenal snížení jeho daňových povinností, které válkou vyčerpaná císařská pokladna bez ustání hladově polykala. A tak není divu, že se chtěl a musel v rámci možností svého vlivu zasadit o nápravu. Vypracoval tedy vlastní návrh reformy dosavadního berního systému, jenž fungoval na principu tzv. zbrojných koní. Každé panství a v jeho rámci i každá vesnice či město měly stanovený počet jízdních ozbrojenců, na jejichž vyslání měly platit. Rozvržení berně ale příliš nebralo v úvahu reálné výnosy a hodnotu panství, jeho aktuální stav apod. Gundakar z Lichtenštejna ve svém návrhu z roku 1654 kladl nerovnoprávnost v daňové zátěži na vinu zemské komisi, která měla na starosti redukování počtu zbrojných koní podle současného stavu. Její členové – příslušníci zemských stavů – protěžovali vlastní državy a dominia svých příbuzných. Kníže navrhoval provést na všech panstvích odhad poddanských statků, nebo alespoň odvodit množství zbrojných koní od počtu poddaných, nebo všech zemských obyvatel.²⁵

Ačkoli se Lichtenštejnův návrh nejspíše pouze zařadil po bok mnoha dalších, situace byla již skutečně neudržitelná, a tak se o několik let později přistoupilo k řešení, nikoli nepodobnému první variantě jeho návrhu. V letech 1656–1657 se začalo pracovat na prvním soupisu majetku pro spravedlivé vyměření pozemkové daně na Moravě – tzv. lánovém rejstříku. Vizitace zatím zahrnuje pouze poddanská pole a vinice. Zahrady, louky a lesy, stejně jako veškerý majetek dominikální (panský), zůstaly prozatím stranou. I tak ale spatřil světlo světa dokument, jenž dnes představuje první souvislejší soubor informací o moravských městech, městečkách a vesnicích. Prvotní soupis se sice nedochoval, ale získaná data byla vtělena do jeho revize, jež

Obř. 11. Portrét sedmihradského knížete Františka II. Rákócziho, vůdce kuruckého povstání v Uhrách. Rytina podle portréru od Jana Kupeckého.

25) NOVOTNÝ, Gustav: *Panství Uherský Ostroh ve světle urbáře a lánových rejstříků*. Slovácko 35, 1993, s. 172–173.

Obr. 12. Městečko Hluk s okolím
v tzv. I. vojenském mapování
(1764–1768).

proběhla na panství Uherský Ostroh roku 1671, tedy v době, kdy se Hluk pozvolna vzpamatovával z tureckého vpádu na počátku předchozí dekády. Tentokrát už byly zaznamenány také rustikální zahrady a vinice, jež leckdy drželi i nejchudší obyvatelé. Městečko Hluk zapsala komise do soupisu jako sídlo se 126 usedlostmi. Z nich ale pouze něco málo přes polovinu (68) bylo od první vizitace obýváno bez přerušování a jejich půda řádně obdělávána. Další šest hospodářství se v mezidobě podařilo znovu osadit. Naproti tomu 52 usedlostí zůstávalo zpustlých, převážná část od doby třicetileté války, některé pak „zásluhou“ řádění tureckých hord. Až doposud se tyto rány nepodařilo zacelit a ani v budoucnu nebyly poměry o mnoho příznivější. Až v průběhu 18. století nastala doba relativního klidu, kdy mohli zdejší sedláci i celé obyvatelstvo vydechnout a v klidu pracovat na zvelebení svých hospodářství.²⁶

Celozemský sumář tereziánského katastru z roku 1768 uvádí v Hluku přes čtyři tisíce měřic půdy, obhospodařované poddanými. Více měly v rámci panství jen Kunovice a Nivnice, v ploše pastvin převyšovaly Hluk pouze Kunovice. Je tedy zřejmé, že pěstování

26) MATĚJEK, František: *Lánové rejstříky hradištského kraje z let 1669–1671*. Uherské Hradiště 1984, s. 60–61.

obilí a chov dobytka zaujímaly první místo, bez významu nebylo ani pěstování vinné révy, zde však městečko poněkud zaostávalo. Větší plochy vinic vykazovaly nejen tradiční vinařské obce Blatnice a Hroznová Lhota, ale také Kunovice, Ostrožská Lhota, Ostrožská Nová Ves i Dolní Němčí.²⁷ Zdejší pole charakterizují dobové záznamy jako různorodá jak co do terénu, tak také co do bonity půdy. Většinou však šlo o pozemky položené v kopci, protkané mokřinami a stržemi. Dvě třetiny měly výnos 3 ⅔ měřice z jedné měřice výsevku, třetina polí horší kvality s kamením a mokřinami vynášela pouze 3 měřice. Ze čtyř obecních pastvín pouze dvě byly prostřední kvality, pastvina na Babí hoře a především ta na kopci Kobylí hlava byla natolik špatná, že se nehodila než pro pastvu ovcí. Pole se musela orat čtyřikrát do roka, vysévalo se na lepších polích žito a pšenice půl na půl, na horších dvě třetiny žito a třetina pšenice. Zde pěstovaná pšenice byla nazývána poloviční neboli suřice, smíšená napůl s žitem. Oves a proso se vysévalo také, ale v malém množství, vůbec se zde nepěstoval len a ani se zde nezpracovával. Třetina polí se dle zásad trojpolního hospodářství vždy nechávala ladem. Přebytky obilí zdejších pěstitelů se vozily na prodej do Olomouce, Prostějova i do Vídně. Hluk tehdy neměl žádný obecní les a dřevo pro stavební potřebu i na otop se muselo kupovat, a to pochopitelně od vrchnosti, ze straňanských lesů. Zdejší víno bylo ohodnoceno jako průměrné nebo špatné.²⁸

Kromě rustikální půdy, z jejíhož užívání vyplývaly pro obyvatele povinnosti robotní práce i odvádění stanovených platů, měli od vrchnosti Hlučané k dispozici ještě další pozemky, tzv. svobodné. Za svůj název vděčí skutečnosti, že k nim nepatřily žádné roboty, jen stanovený činžovní plat. Obec jako celek držela louky zvané Vašátko, jednotlivci z řad jejích obyvatel pak pole zvané Kučovaniny, Nivka, Pod vinohrady, Ostrovské pole, Široké pole a Kračnický. Mezi svobodné pozemky patřily i vinohrady, které kromě Hlučanů drželo i několik přespolních vlastníků. Jednalo se o 30 ¼ achtle v Liščí hoře, 75 ¼ achtle ve Staré hoře, 17 ¼ achtle v trati Husí hora a 72 achtlů na Babí hoře. Za jejich užívání se platily tradiční platy – desátek a zemní. Kromě toho se do této skupiny počítaly svobodné zahrady, zelnice, sklep využívaný v roce 1775 řezníkem Antonínem Negardym, několik stodol na vrchnostenské půdě, jedna kůlna a malé zahrádky u domů. Na 215 měřic vrchnostenských polí pak měli v pronájmu zdejší poddaní pouze za „páty snop“ z úrody.²⁹

Zvláštní hospodářskou jednotku tvořil zdejší panský dvůr. Tento suverénně největší zemědělský podnik v Hluku fungoval od 16. století

27) RADIMSKÝ, Jiří – TRANTÍREK, Miroslav: *Tereziánský katastr moravský*. Praha 1962, s. 86 a 254.

28) MZAB, D 2, sign. 372, závěrečné poznámky.

29) MZAB, Urbaniální fase (= D 5), sign. 50/H, závěrečné poznámky.

Obr. 13. Plán hospodářských budov hluckého dvora z roku 1843.

až do svého začlenění do Jednotného zemědělského družstva v druhé polovině 20. století. Jeho chod zajišťovali jednak stálí zaměstnanci, především však robotní práce hluckých osedlých, v menší míře nejspíš i námezdní práce zdejších nemajetných obyvatel. Roku 1791 personál hluckého dvora tvořili hospodářský pojezdny Antonín Frank, hospodářský dráb Vít Karaday, hlídač Josef Turecký, hlídači rybníků Martin Tallach a Antonín Plaček, hlídači luk Šimon Dufka a Martin Kadluba, horný Jiří Dufka, švejcar Jakub Fadrus, bednář Martin Wittek a čeleď – tři ovčáctí pacholci, čtyři děvečky ke kravám a jeden pasák krav. Už podle zastoupení jednotlivých funkcí poznáme, jak důležitou roli hrál na hluckém dvoře chov dobytka. V roce 1787 se zde nacházelo na šedesát dojníc, pět starých býků, 400 ovcí starých (více než dvouletých) a 400 skopců. K pěstování obilí se využívalo 248 jiter 1 442 čtverečních sáhů (rakouské jitro = 1 600 sáhů čtverečních vídeňských, 1 sáh = 3,597 m²), na něž se vyselo 160 měřic 2 achtle ozimu a 341 měřic 4 achtle jaře, třetina půdy byla ponechána ladem. Z panských luk se sklídilo toho roku 126 fůr sena a 25 fůr otavy. Vrchnostenské pastviny umístěné nad Zajanským rybníkem měly rozlohu 5 jiter a 978 čtverečních sáhů. K hluckému dvoru patřily také rybníky Babinec, Brodský, Nový, Zajanský (Zaganker), Trněný a Zacigánský. Nový rybník byl používán jako komorový (na přezimování ryb), v případě ostatních se jednalo o plůdkové rybníky. Vrchnostenské vinohrady v rozsahu 11 achtlů se nacházely v Husí hoře. Hlucká panská sýpka byla s obsahem 4 000 měřic druhá největší na panství (z celkem dvanácti), větší byla jen 8 000 měřicová hlavní sýpka v Ostrohu. Vinné sklepy byly v Hluku tři, dva pod tvrzí na 210 a 100 věder vína a jeden při panském dvoře na 230 věder (vídeňské vědro = 56,589 litru).³⁰

Část vrchnostenské půdy dostali panští úředníci a služebníci v rámci nepeněžní formy odměny za svou práci do užívání. Nelze si představit, že by na ní sami pracovali, její obdělávání zajišťovali poddaní v rámci svých robotních povinností. Pracovní sílu však vrchnost neposkytovala zadarmo, zaměstnanci museli za odpracované roboty zaplatit, nikoli však pracujícím poddaným, ale do panských důchodů. Hlučané robotovali dle výkazu z doby těsně před zrušením roboty na služebních polích šafáře, drába a poklasného zdejšího panského dvora.³¹

Důležitou roli v hospodářském systému lichtenštejnského velkostatku hrálo lesnictví. Hlucky revír zabíral v roce 1787 plochu 853 jiter 686 čtverečních sáhů a vynášel ročně 813 sáhů tvrdého dřeva a 462 1/8 sáhu měkkého dřeva (vídeňský kubický sáh = 6,821 m³). Při mysliv-

30) MZAB, F 30, kniha č. 215.

31) MZAB, F 93, kart. 44, fasc. 79. Konkrétně to bylo: šafář Hruban měl 1 měřici pole a za dva dny jízdní šest dní pěších platil 1 zlatý 2 krejcarů, dráb Maluš za dva dny jízdní šest dní pěších práce na 1 měřici pole odváděl 1 zlatý 2 krejcarů, poklasný Malík za dva dny jízdní šest dní pěších platil 1 zlatý 2 krejcarů na 1 měřici pole.

ně se ještě nacházela bažantnice. V čele revíru stál myslivec Antonín Urtika a jeho pomocník lesní adjunkt Gabriel Stanzl, jimž vypomáhali hajní Antonín Bachan a Martin Libík z Míkovic a Jiří Rybníkář a Vavřinec Ostruška z Hluku. Poddanské lesy v Hluku nebyly žádné, což mělo neblahé důsledky v podobě úplné závislosti místních na dodávkách palivového i stavebního dříví z vrchnostenských lesů. Modernější formy lichtenštejnského podnikání reprezentovala hlucká potašárna se čtyřmi kotli, která zásobovala surovinou sklárnu v Květné. Dále se v městečku nacházela jedna ze dvou panských vápenek, v níž se páliło z 12 sáhů vápence 200 měřic (vídeňská měřice = 61,487 litru) černého stavebního vápna. Stejně jako ve většině ostatních obcí ostrožského panství se také v Hluku nacházela vrchnostenská palírna. Počátkem 19. století však byla prodána, stejně tak jako již v polovině 18. století panská hospoda a mlýn.³²

Podle soupisu poddanských povinností z roku 1750 robotovali hlučtí pololánici buďto koňskými či volskými dvouspřežími tři dny týdně nebo dvěma osobami čtyři dny v týdnu, to v případě, když neměli žádný potah. Čtvrtlánici měli povinnost robotovat koňskými a volskými potahy dva dny v týdnu, pěší robotníci pak chodili na pole tři dny v týdnu. Velcí podsedci robotovali dva dny v týdnu a malí podsedníci jeden den. V období nejintenzivnějších zemědělských prací od sv. Jana do sv. Michaela měla však vrchnost právo vyžadovat zvýšené robotní povinnosti – půllánici a jedenapůlčtvrtlánici s koňmi čtyři dny, s voly také čtyři dny, ti, kteří neměli žádný potah, robotovali šest dní pěšky. Čtvrtlánici museli na panské tři dny s koňmi či voly nebo šest dní pěšky a půlčtvrtlánici tři dny pěší jednou osobou. Konečně velcí podsedníci tři dny pěšky, malí podsedníci dva dny pěšky. Drobní domkáři a podruzi robotovali celoročně jeden den pěšky. Pokud byl poddaný poslán mimo panství, jel pouze s jedním koněm místo dvou a bylo mu to počítáno, jako by robotoval s oběma.³³ Když došlo k poškození vesnice požárem nebo jiným živelným neštěstím, vrchnost obvykle osvobodila poddané na půl nebo i na celý rok od roboty a od činže.³⁴ Ve druhé polovině 18. století přibyli další robotníci v souvislosti s usazováním nových domkářů na vrchnostenské půdě. Ze svých příbytků platili daň nejčastěji do 1 zlatého, činži okolo 30 krejcarů a všichni robotovali jeden den v týdnu pěšky. Hlučané měli také za povinnost vyslat 185 osob na kopání panských vinogradů, polovinu při prvním kopání a polovinu při druhém. Za tuto práci však dostali odměnu v souhrnné výši 40 měřic 6 achtlů a $\frac{4}{8}$ měřičky žita (vídeňská objemová měřice = 61,487 litru, dělila se na 8 achtlů nebo 16 měřiček).³⁵

Obr. 14. Situční plán pozemků vrchnostenského dvora v Hluku, okolo roku 1842.

32) MZAB, F 30, kniha č. 215. Vrchnostenská palírna chyběla pouze v Kvačicích, Věškách, Louce, Blatničce, Hroznové Lhotě, Žeravíně, Kozojídkách a Milokošti, v ostatních osmnácti obcích ostrožského panství byla.

33) MZAB, D 3, sign. 372. Podle poznámek v urbariální fasci (MZAB, D 5, sign. 50/H) dostal také, pokud jel přes noc, tři achtle ova a 17 krejcarů. Tutéž odměnu dostali i poddaní, kteří tuto službu nekonali v rámci svých poddanských povinností. Zároveň platilo, že se nebrali čtyři koně od jednoho sedláka, ale čtyři sedláci poskytlí po jednom tažném zvířeti.

34) MZAB, D 3, sign. 372.

35) MZAB, D 5, sign. 50/H.

Podle ustanovení robotního patentu z roku 1738 začínala robota východem slunce, v praxi však vrchnost tolerovala nástup asi o hodinu pozdější, končilo se zase až se západem slunce, pouze přes poledne byla tříhodinová přestávka k obstarání dobytka. Ve dny, na které připadly církevní svátky, se samozřejmě pracovat (a tedy ani robotovat) nesmělo. To bylo výhodné především pro ty, kteří museli robotovat šest dní, tedy celý pracovní týden (v neděli se pracovat nesmělo), neboť nebylo možné v rámci týdenního počtu dní robotu odbyť jindy, a tak se počet robotních dní v týdnu o svátek snížil. V době sklizně také vrchnost robotníkům poskytovala chléb, a to půlláníkovi šest dvouliberních pecnů, čtvrtláníkovi tři, půlčtvrtláníkovi jeden a půl, podsedníkovi dva, malému podsedníkovi, domkáři a podruhovi jeden. Domkáři a podruzi, kteří jinak byli povinni odpracovat jeden den peší roboty týdně, se mohli této povinnosti zbavit, pokud je vrchnost najala jako mlatce na výmlat obilí. Kromě odpuštění roboty navíc získali třináctinu vymláčeného obilí, což pro tyto příslušníky chudobné vrstvy obyvatel jistě představovalo vítaný zisk. Výjimečně mohla být robota odpuštěna v případě hmotné nouze, obvykle sociálně slabým obyvatelům. Takový byl i případ matky domkáře Tomáše Blahy, která nemohla po dobu čtrnáctileté vojenské služby svého syna pro stáří konat předepsané robotní povinnosti. Vrchnost však neodpracované roboty pečlivě hlídala a po návratu z vojny roku 1847 musel Tomáš Blaha požádat vrchní úřad o jejich odpuštění.³⁶

Sedláci také platili ze svých hospodářství gruntovní činži, a to ve třech splátkách ročně – o sv. Jiří odváděl hlucký rychtář do Ostrohu 38 zlatých 35 a $\frac{2}{4}$ krejcaru (1 zlatý = 60 krejcarů), o sv. Michalu 48 zlatých 1 a $\frac{2}{4}$ krejcaru a o Vánocích 13 zlatých a 18 krejcarů. Kromě toho dostávala vrchnost platy z domků postavených na panském, stejně jako z dominikálních polí, zahrad, stodol, luk, sklepa a hostince. Namísto původní povinnosti odebírat čtyřikrát ročně 20 věder vrchnostenského vína museli platit 46 zlatých 13 krejcarů.³⁷ O sv. Martinu odevzdávali Hlučané své naturální povinnosti – 129 měřic pšenice, stejně tak žita, 177 měřic ovsa, 204 slepic, 408 vajec a 40 funtů (funt neboli libra = 0,560 kg) loje.³⁸ Tím však výpis peněžních i naturálních platů, jež směřovaly z měšců a stodol hluckých poddaných do panské sýpky či pokladny na ostrožském zámku zdaleka nekončí. Z obilí odváděli ještě tzv. skopní – 12 snopů pšenice, $\frac{1}{2}$ snopu ječmene, 1 snop žita a 8 snopů ovsa, dále z vinohradů jako vinný desátek a zemní 144 věder vína, za užívání vrchnostenské pastviny 253 měřic 1 achtl a $\frac{2}{3}$ měřičky ovsa. Jako náhradu za povinnost vykonávat

36) MZAB, F 93, kart. 157, fasc. 65.

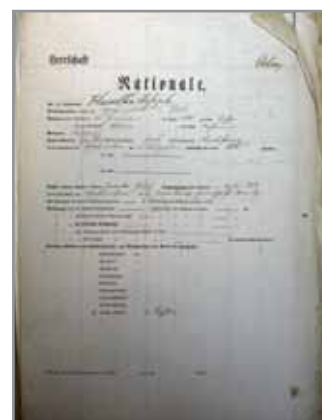
37) MZAB, D 3, sign. 372.

38) MZAB, D 3, sign. 372. Urbariální fase (MZAB, D 5, sign. 50/H) uvádí 40 funtů loje jako poplatek za povolení k provozování dvou masných krámů.

Nejspíše je to právě oněch 40 funtů uvedených mezi naturálními povinnostmi městečka k roku 1750.

pro vrchnostenskou kancelář úřední pochůzky platili hluchí poddaní příspěvek 10 zlatých 30 krejcarů na vydržování dvou řádných poslů (neboli ordinářů), za pasení ovcí v panských lesích kromě menšího poplatku ještě dohromady všechny obce panství odváděly 1 210 měric lesního ovsa.³⁹ Mimo těchto stálých platů ještě čas od času při určitých příležitostech musel poddaný vrchnosti zaplatit i další poplatky. Typickým příkladem byla taxa za propuštění z poddanského svazku. Její výše se v jednotlivých případech dosti lišila, nejspíše byla stanovována individuálně podle zámožnosti, a tedy ekonomické ztráty, způsobené vrchností odchodem toho kterého poddaného. V roce 1744 se uvádí dokonce propouštěcí plat 200 zl. za jednoho movitého poddaného, všichni ostatní v témže roce dohromady zaplatili jen 24 zl. Většinou celkem ročně vrchnost získala něco přes 200 zl. Při změně vlastníka nemovitosti kromě kancelářských tax vybíral vrchní úřad ještě zvláštní poplatek, tzv. laudemium. Jen velmi okrajově se obyvatel Hluku týkaly poplatky z prodeje košer vína, železa, z výroby salitru (ledku), prodeje solí, více snad jen mýto, vybírané na ostrožském předměstí.⁴⁰

Jak vidíme, zatížení hluckých obyvatel různými povinnostmi vůči vrchnosti bylo obrovské, v dobovém kontextu však jistě nebylo o nic větší než jinde. Přetížení poddaných robotními povinnostmi se stalo obecným problémem již v první polovině 18. století, jak o tom svědčí opakující se povstání poddaných i vydávané panovnické patenty, které měly zlepšit postavení poddaných a chránit je před libovůli vrchnostenských úředníků. Přes postupné zlepšování situace, jehož vrcholem bylo dočasné úplné zrušení roboty na sklonku vlády císaře Josefa II., zůstával tento problém dlouho nevyřešen a poddanská břemena i v první polovině 19. století stále dusila venkovské obyvatelstvo.⁴¹ Svědčí o tom mj. i petice, jež těsně před zrušením roboty zasílaly moravské obce zemskému sněmu. Nalezneme mezi nimi i petici městečka Hluku. Hlavní její část se týká dlouholetého sporu mezi obcí a vrchností o právo poddaných na sběr suchého dříví v panském lese Hluhočku a pasení vrchnostenského dobytka na obecních pastvinách. Kromě toho v petici najdeme i stížnosti na vyšší vrchnostenské platby. V prvním případě se svého práva domáhala obec jen stěží, neboť se nejspíš opírala jen o staré zvyklosti, které nebylo možné podepřít písemnými doklady.⁴² Ale ani ve druhé záležitosti, kde bylo právo evidentně na straně obce, se v nerovném boji mezi pánem a poddaným mohla spravedlnost prosadit jen obtížně. Ostatně podobnost stížností několika dalších vsí ostrožského panství ukazuje, že šlo o širší

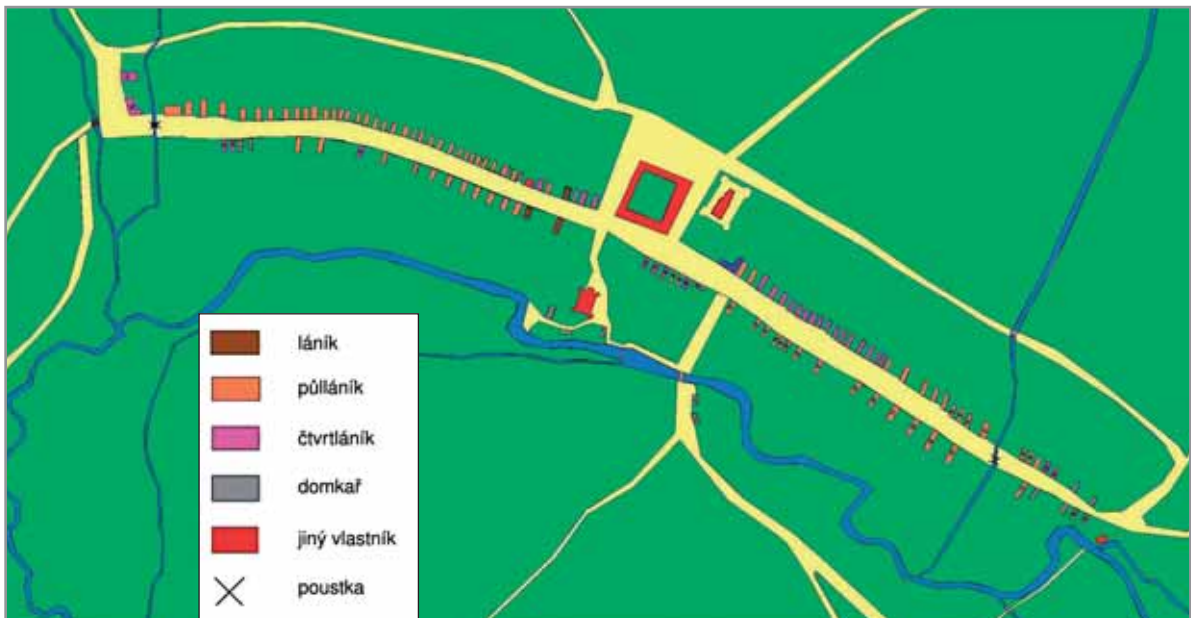
Obr. 15. Osobní spis hluckého ovčáka Josefa Havelky.

39) Lesní oves, německý Waldhafer, byl druh s načernalými zrny, srov. *Oekonomische Encyclopädie von J. G. Krünitz*; <http://www.kruenitz1.uni-trier.de/>; cit dne 21. ledna 2010.

40) *MZAB*, D 5, sign. 50/H; D 3, sign. 372. Jeho výnos se však používal na údržbu mostů a hatí, proto také vrchnost odmítala zdanění tohoto příjmu. Podle urbaniální fáze se platilo laudemium (poplatek za převod nemovitosti, ať už rustikální nebo svobodné) z každého zlatého hodnoty nemovitosti 1 krejcar poddaný, 3 krejcare přespolní. Za zápis do pozemkových knih se platilo vrchnímu úředníkovi 18 krejcarů poddaní (36 krejcarů cizí), důchodnímu 12 krejcarů (24 krejcarů cizí).

41) Srov. KOLLMAN, Josef: *Abolice a reluce roboty (1789–1798)*. Sborník archivních prací 58, 2008, s. 3–101.

42) Podobný spor známe také mezi obcí Buchlovicemi a jejich vrchností. I zde se střetávala snaha velkostatku o intenzivní lesní hospodaření se starými zvykovými právy poddaných, srov. ČOUPEK, L.: *Správa a samospráva*, s. 78, pozn. 286.

Obr. 16. Hluk v druhé polovině 17. století podle gruntovních hospodářství. Podle Lukáše Čouпка.

problém. Pro obyvatele těchto sídel, stejně jako pro mnoho dalších moravských obcí, byla i částečná emancipace ve vztahu k vrchnosti, kterou přineslo roku 1848 zrušení robotních povinností a platů i přímé podřízení vesnických samospráv státním úřadům skutečnou revolucí, ačkoli některé z aspektů těchto změn si tehdy ještě vůbec nemohli uvědomit.⁴³

V obrovském rozsahu lichtenštejnských držav přesahujících i hranice moravské země bylo městečko Hluk jen malou kapkou v moři, jedním z mnoha sídel knížecích poddaných. Pro generace našich předků však tvořilo prostor, v němž se odehrávala převážná část jejich života. Stejně tak jako je dnešním Hlučanům vzdálena doba, kdy život zdejších lidí řídili panští úředníci z ostrožského zámku, změnila se výrazně také tvář samotného městečka. Kdy vlastně zmizel středověký a raně novověký Hluk? Proměna jeho vnější podoby započala spolu obdobím rekonstrukce na přelomu 17. a 18. století. Předcházející desetiletí nevytvořila příznivé klima pro hospodářský růst a s ním související nárůst počtu obyvatel, proto stěží někoho překvapí, že počet zdejších usedlostí – 126 – se ještě v roce 1671 takřka nelišil od údajů, které zaznamenal urbář ostrožského panství z roku 1592, tedy ze sklonku éry pánů z Kunovic. Tehdy v Hluku hospodařilo 124 osedlých – tři láníci, 69 půllánků, 32 čtvrtlánků a dvacet podsedků. Zatímco držitelé lánové půdy, tedy podílu na obecní plužině,

43) Srov. RADIMSKÝ, Jiří – WURMOVÁ, Milada: *Petice moravského lidu k sněmu z roku 1848*. Praha 1955.

svoje živobytí získávali z vlastního zemědělského hospodaření, podsedky neboli podsedníky řadíme k chudším vrstvám. Můžeme je ztožnit s domkáři bez polí, jak je nazývá o necelých sto let později lánový rejstřík. Tito domkáři sice měli, jak i sám název napovídá, své vlastní obydlí, nevlastnili však žádné pole k zajištění obživy, nanejvýš kousek vinohradu. Podruzi neměli ani vlastní dům a stávali se součástí domácnosti sedláků. Jejich přesný počet tak dnes již nezjistíme. Lánový rejstřík uvádí alespoň jména čtrnácti z nich, kteří vlastnili kousek vinohradu, a také zde nalezneme zapsáno osmnáct domkářských obydlí. Z nich však pouze dvě zůstala po tatarském vpádu obydlená. Taková míra úbytku této společenské vrstvy nám napovídá, že jako vždy trpěli nepřízní poměrů nejvíce nemajetní obyvatelé.

Díky nepříznivým okolnostem se tedy nejspíš po celé 17. století počet obyvatel v Hluku výrazně nezvyšoval, ba dokonce se nejednou v důsledku válečného zpusťování propadl směrem dolů. Poválečný populační růst se následně projevil především na počtu nemajetného obyvatelstva, neboť jej tvořily mladší děti sedláků, které neměly nárok na otcovský grunt a musely získávat nejistou obživu jako pomocníci na rodném statku či ve vrchnostenské službě. Druhým efektem rozrodu zdejších rodin se stalo dělení gruntů, díky němuž se z původních lánů stávaly menší celky – půllány a čtvrtlány. V roce 1671 zde nalezneme tři lány, 70 půllánů a 35 čtvrtlánů, tedy v podstatě stejný počet selských hospodářství jako v urbáři z roku 1592, počet domkářských chalup dokonce poklesl. Až teprve následující století přineslo zdejší lidem bezpečnější poměry a ty zase nárůst počtu obyvatel. V roce 1749 již dobývalo z hluckých polí a vinic svůj chléb na 179 hospodářů – dvacet tři půlláníků, jeden půldruhačtvrtláník, 143 čtvrtláníků, šest půlčtvrtláníků a šest půlpodsedníků. Zmíněny jsou i nejchudší vrstvy – sedm domkářů a pět osob bez vlastního domu. Nárůst počtu usedlostí je patrný i za dalších 25 let, stejně jako trend rozdrobování velkých statků na menší hospodářství. Roku 1776 zde nalezneme devatenáct půlláníků, 148 čtvrtláníků a sedm půlčtvrtláníků, dále pak šest podsedníků, patnáct domkářů bez pole na obecní půdě a dvacet dva domkářů na vrchnostenské půdě. Roku 1827 existoval v městečku již pouze jeden jediný půllánový grunt, zato 169 čtvrtlánů, dvanáct půlčtvrtlánů, tři podsedky, čtyři půlpodsedky a na 108 domků. Tehdejší podsedníky, stejně jako výše zmíněné malé podsedníky či půlpodsedníky, můžeme ve společenském žebříčku městečka zařadit na pomezí selské vrstvy a domkářů, neboť vlastnili menší kus pole. Podsednická pole nepocházela z původní lánové plužiny, vznikla tedy

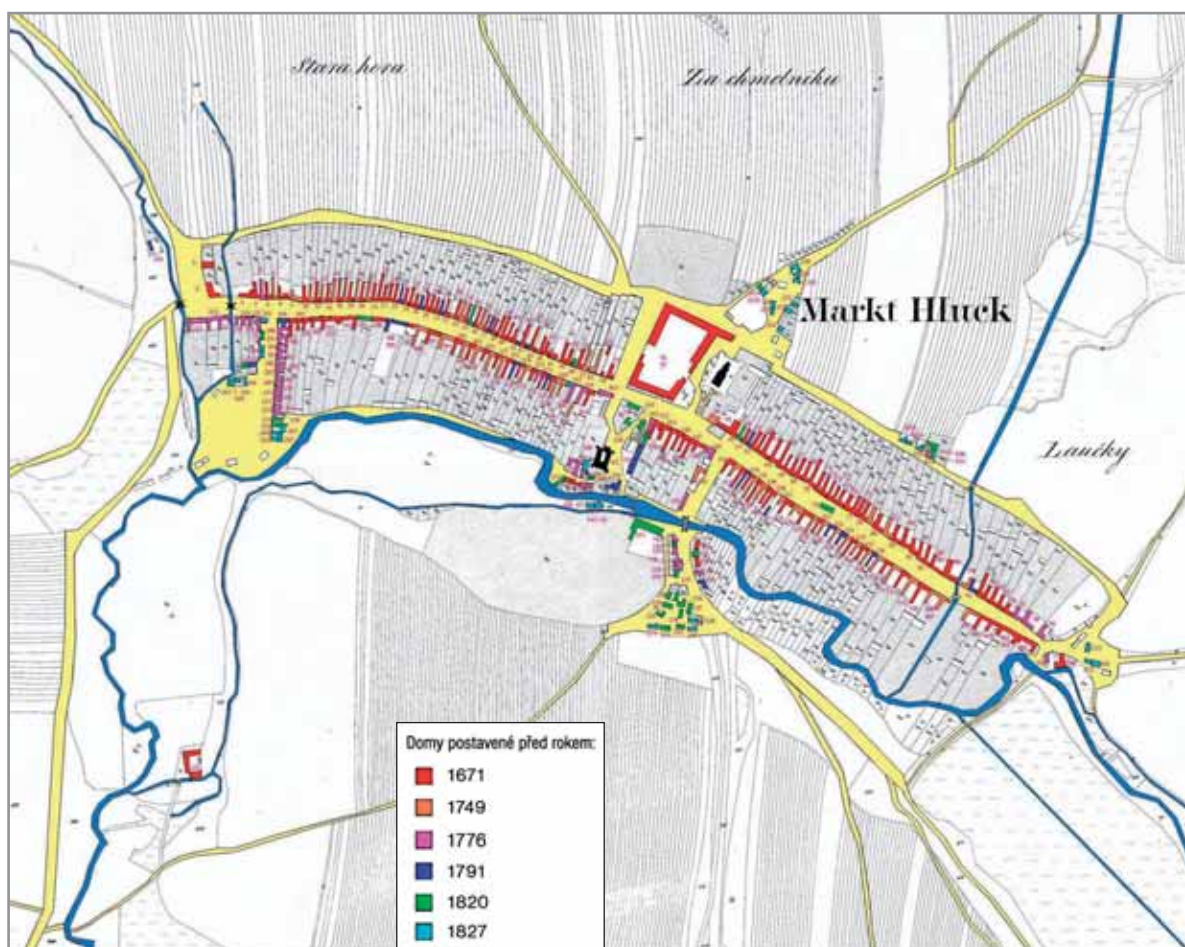
patrně pozdějším rozoráním jiných pozemků. Další dělení čtvrtlánů již nebylo možné, taková hospodářství by již nebyla ekonomicky soběstačná, a tak dále narůstá pouze počet domkářů, kteří svými malými příbytky zastavují okraje obce. Stavební místo jim poskytla obec nebo vrchnost, jež zvyšování počtu poddaných nepochybně uvítala.⁴⁴

Během 18. století tedy dochází k překotnému stavebnímu vývoji. Zprvu se jednalo především o zahušťování domovní zástavby uvnitř sídelního areálu. Spolu se zemědělskou půdou se totiž při dělení gruntů půlila také stavební parcela. Domkářská zástavba však musela hledat své místo na volných místech mimo střed městečka. Hluk se tedy v této době začíná výrazně rozrůstat, jeho původní sídelní prostor, který po staletí dostačoval, mu začíná být poněkud těsný. Původní městečko tvořily od středověku až do začátku 18. století pouze dvě linie domů, každá na jedné straně komunikace, jež tvořila páteř osady. Jejím přirozeným centrem byla odedávna hlucká tvrz na jižní straně a naproti ní kostel sv. Vavřince. Střed obce dotvářel také panský dvůr, farní statek vedle kostela a největší hospodářství, grunty Evy Pospíškové, Jiřího Mitáčka a Jana Pavlíše. Na západní straně začínala zástavba na úrovni dnešní křižovatky s ulicí Hradištskou, poslední dům, který míjel poutník procházející přes městečko, byl nejspíše Horní mlýn, jehož poloha je dodnes zachycena v názvech ulic Mlýnská a Za Mlýnem. Drobné usedlosti podsedníků či domkářů se soustřeďovaly na jihovýchodní okraj obce směrem k Dolnímu Němčí, do prostoru za tvrzí a na začátek cesty k Boršicím za mostem přes Okluky.⁴⁵

Během první poloviny 18. století se počet usedlostí v Hluku významně zvýšil, převážná část tohoto nárůstu se ale stále ještě odehrávala v rámci již obývaného prostoru. Zároveň však se začíná rozbíhat domkářská výstavba, která dosavadní tvar stále více narušuje. Od poloviny 18. století vzniká zcela nová kolonie drobných domkářů zvaná dnes Klebetov, přibývají také nová obydlí na začátku dnešní ulice Boršické a v úzkém prostoru mezi hluckou tvrzí a potokem. Na samém konci 18. století a v prvních desetiletích 19. století se stavělo v prostoru dnešních ulic Hrnčířská, Ulička a Dílce a na opačném konci v ulici Kostelní. Několik domků bylo tehdy možno nalézt i v ulici Vyšehradské nedaleko jejího křížení s ulicí U Rybníků, kde dosud osaměle stál pouze domek č. p. 83. Hlavní ulice se protáhla jen o několik málo domů poblíž Horního mlýna, prostor okolo cesty ke Kunovicím, tedy dnešní ulice Hradištské, zůstal dosud nezastavěn, jako osamělé stavení se zde vyjímal pouze rasovna, jež podle dobových zvyklostí musela být mimo vlastní sídliště. Roku 1749 v ní přebýval pohodný Vavři-

44) MZAB, D 2, sign. 315; MZAB, D 5, sign. 50/H; MZAB, Stabílní katastr – indikační skici (dále jen D 9), sign. 685.

45) MZAB, D 2, sign. 315; Tereziánský katastr (= D 4), sign. 360/2; D 5, sign. 50/H; Josefínský katastr (= D 6), sign. 1932; Matrika výnosu pozemkového (= D 7), sign. 247/H; srov. JANČÁŘ, J.: Hluk, s. 55–57.

nec Pečeňa.⁴⁶ Ještě dále od městečka se nacházel druhý ze zdejších mlýnů, nazývaný Dolní mlýn. Jeho stopy dnes již zcela překryly budovy areálu zemědělského družstva. Nejen tedy že se osídlená plocha městečka neustále zvětšovala, ale zároveň se stále zahušťovala jeho zástavba. Vzhledem k prostorovým omezením již ne tak překotně jako na konci 17. a v první polovině 18. století. V následujících desetiletích již zásluhou růstu domkářské vrstvy spíše roste celková plocha sídelního území, i v první polovině 19. století však stále dochází k dělení stavebních parcel, ve značné míře právě v nově zastavěných částech. Vnitřní dispozice selských i domkářských obytných stavení vycházela z tradičního schématu a nebylo zde podstatného rozdílu. Ještě v první polovině 19. století měla drtivá většina zdejších domů pouze dvě (výjimečně tři) místnosti – jednu světnici a komoru. Zvláštní obytnou jednotku sedláckých domů zpravidla představovaly výměnky, ve kte-

Obr. 17. Stavební rozvoj městečka Hlucěk od poslední čtvrtiny 17. století do století 19. Podle Lukáše Čouпка.

46) MZAB, D 2, sign. 315.

rých žili staří hospodáři poté, co svůj grunt předali svým potomkům. Fara a tvrz byly ještě dlouho jediné patrové stavby v Hluku.⁴⁷

Oba hlucké mlýny mají velmi starou historii. Zmiňuje je již urbář z roku 1592 i lánový rejstřík, původně patřily mezi vrchnostenský majetek a zdejší mlynářům byly pouze pronajímány. Dolní mlýn získal do dědičného vlastnictví roku 1753 tehdejší mlynář Jan Kincl. Podle kupní smlouvy se jednalo mlýn se dvěma složeními a kašníkem (složení k loupání zrna na jáhly či kroupy) spolu s půllánem polí a nový majitel za něj musel zaplatit 725 zlatých rýnských. Dále musel odvádět každoročně plat 100 zlatých ve čtvrtletních splátkách. Mlynář musel nadále na své náklady udržovat mlýn i se všemi vodními díly a zařízeními – stavidly, kolnicemi, náhonem, mosty atd. Jedinou výjimkou byl jez, který vždy udržovala na své náklady vrchnost. Na základě starých zvyklostí však vrchnost dávala mlynáři dřevo na některé důležité části mlýna (hřídele, mlecí stolici) zdarma, a to včetně dopravy, kterou vykonávali Hlučané v rámci svých robotních povinností. Také k čištění náhonů na jaro nebo na podzim poskytovala vrchnost 30 pěších robotníků. Mlynář byl naopak povinen pro potřebu vrchnosti zdarma semlít jeden a půl metu obilí.⁴⁸ Také Horní mlýn přešel do poddanského držení, ačkoli nevíme kdy, a také v tomto případě došlo ke spojení mlynářské živnosti s držbou rustikálního gruntu. V případě prvních doložených vlastníků půllánu (roku 1671), posléze čtvrtlánu (roku 1749) Mikuláše Štefánka a Jana Špaňhela nelze s jistotou říci, zda zároveň vykonávali mlynářské řemeslo. Víme to však již o Špaňhelově nástupci na gruntě Matouši Plačkovi, jenž k hospodářství právě někdy mezi lety 1749–1753 připojil druhý čtvrtlán. Statek však dlouho v tomto rozsahu neudržel, mezi lety 1753–1776 došlo k jeho rozdělení mezi Josefa a Martina Plačkovy, dost možná syny jmenovaného, z nichž druhý hospodařil na sousední usedlosti č. p. 101. Od té doby i po celou první polovinu 19. století je zdejší mlynář počítán mezi čtvrtláníky. Podobně jako s mlýny tomu bylo také s panskou hospodou (č. p. 163), ke které od třetí čtvrtiny 18. století náležel čtvrtlán pole. Roku 1753 ji od vrchnosti koupil Jan Antonín Hofmann za 235 rýnských zlatých a závazek roční činže 45 zlatých ve čtvrtletních splátkách. Vrchnostenskou palírnu s řeznickým oprávněním vydražil roku 1806 Žid Josef Morgenstern za horentní sumu 9 001 zlatých. Provozování masných krámů bylo nejspíše již odedávna spojeno s hostinskou činností, ačkoli se o tom u Hluku nikde výslovně nemluví. O jejich existenci víme již z urbáře z roku 1592 a povinnost obce odvádět vrchnosti za právo provozování dvou masných krámů

47) MZAB, D 3, sign. 372; D 4, sign. 360/2; D 5, sign. 50/H; D 7, sign. 247/H; D 9, sign. 685.

48) MZAB, Odhady moravských panství (= C 14), inv. č. 199.

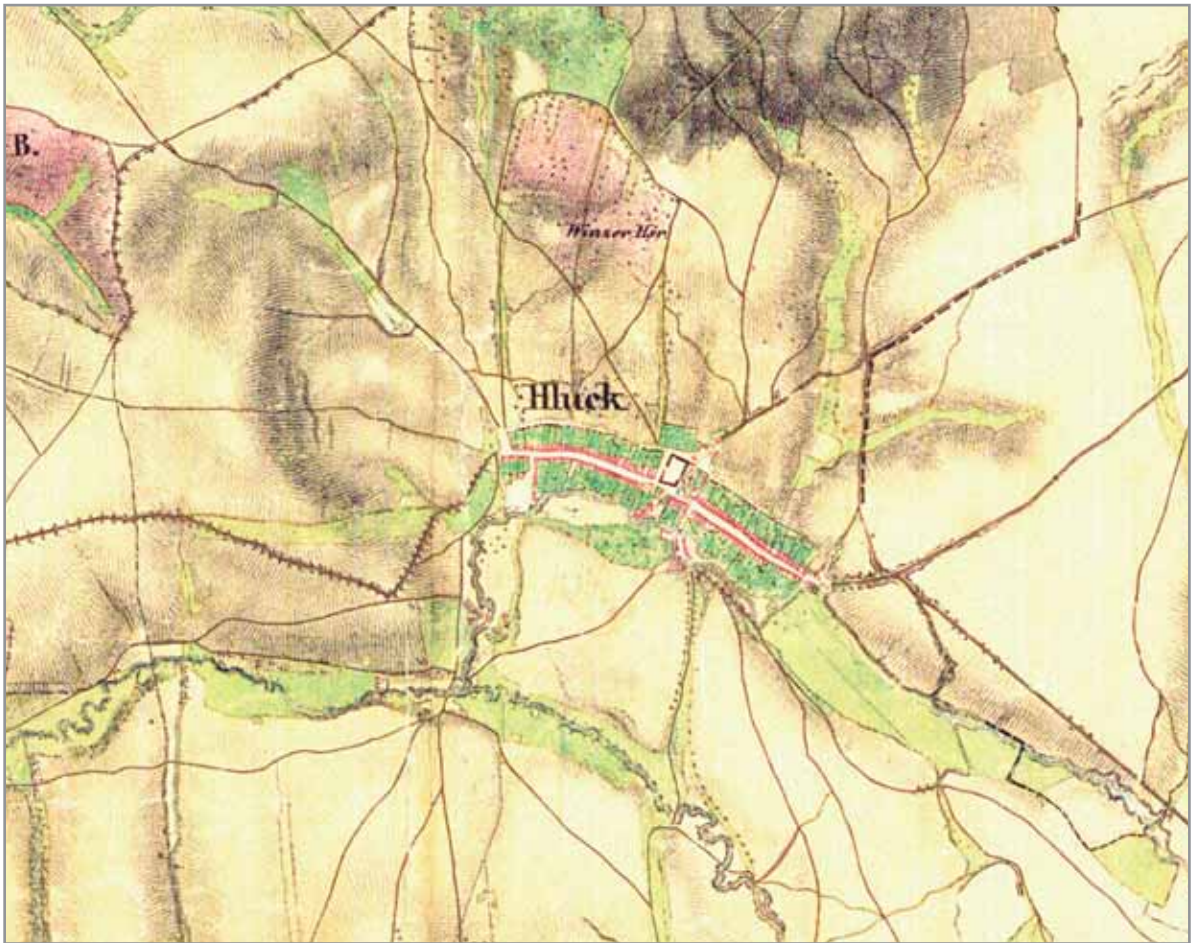
40 funtů loje ročně se zmiňuje mezi ostatními poddanskými platy. Provozovnou malou ziskem, ale nezbytnou pro každodenní práci Hluchanů byla kovárna, jež se zde nepochybně nacházela již od nepaměti. V polovině 18. století se mluví o kováři Mikuláši Štefaníkovi a v roce 1827 byl kovářem domkář Martin Nekarda na č. p. 143.⁴⁹

Několik z domů v Hluku bylo majetkem obce jako celku. Prvním z nich byl dům č. p. 47, nacházející se na parcele v centrální části obce, vlastnictví tohoto stavebního místa snad lze spojit s obecním půllánem. Roku 1782 zde obec na své náklady postavila školu. Po přesunutí školy do nové budovy č. p. 230 na přelomu 18. a 19. století sloužil k ubytování důstojníků při ložirování vojska v obci, později pak jako obydlí obecního písaře, jenž ještě na konci 18. století bydlel v dalším obecním domě, a to na č. p. 145. Obci patřila i obecní pastouška č. p. 199, obecnímu pastýři byla poskytována k bezplatnému ubytování. Při pastoušce se nacházel i chlév pro obecního býka. Vedle domů již od samotných historických počátků užívala obec část zdejší plužiny jako společný majetek. Obecní půllán najdeme v urbáři pánů z Kunovic, v lánovém rejstříku se hovoří o dvou obecních čtvrtlánech. První držela obec i roku 1749, druhý z nich – po tureckém vpádu zpustlý – měl tehdy již v držení panský hostinský, o čtyři léta později ale patřil k půlčtvrtlánímú gruntu Jana Bobka (č. p. 223). Dále vlastnila obec pastviny, z nichž převážnou část však měla v pronájmu vrchnost, která je nejspíše využívala pro pastvu ovcí.⁵⁰

Zevnějšek obce se měnil jen zvolna. V první polovině 19. století již domkářská kolonizace změnila původní jednoduchou dispozici, kdy k základní ose dvou řad domů po stranách hlavní silnice přibýlo několik shluků malých domečků. Tvar selských usedlostí se již tehdy zformoval v ono typické písmeno L, jehož delší linka, tvořená obytnými místnostmi a chlévy, mířila po straně úzké parcely od ulice směrem dozadu do humna, na jehož konci pak osamoceně stála stodola. Jako stavební materiál domů a především stodol se hojně uplatňovalo dřevo a také sláma, používaná v podobě došků k pokrývání střech. Tento stav měl samozřejmě neblahé důsledky pro požární bezpečnost, takže velké požáry nebyly v Hluku žádnou vzácností. Roku 1838 vyhořel celý Horní konec, roku 1847 postihly městečko dokonce dva požáry v rozmezí jediného měsíce. První vypukl 18. dubna v č. p. 131 a rozšířil se i na několik dalších domů ve středu obce, východně od fary po obou stranách ulice Hlavní. Ačkoli bylo podezření na úmyslné založení, vyšetřování nepřineslo žádný výsledek. Většina domů byla v této době již pojištěná, vrchnost navíc jako pomoc svým poddaným poskytla

49) MZAB, D 5, sign. 50/H; C 14, inv. č. 199; D 2, sign. 315; D 7, sign. 247/H a D 9, sign. 685.

50) Srov. HORŮNEK, F.: *Slovácké městečko*, s. 126; MZAB, F 93, kart. 36; D 4, sign. 360/2; D 5, sign. 50/H; SOKA UH, Národní škola Hluk, inv. č. 462.

Obr. 18. Městečko Hluk s okolím
v tzv. II. vojenském mapování
(1836–1841).

20 % slevu na stavební dříví a také produkci svých cihlen (cihly, tašky, dlažba) za výrobní ceny. Hned 17. května ale hořelo znovu, tentokrát živel zničil stodoly pěti sousedních hospodářství (č. p. 50–54). I tentokrát bylo podezření na úmyslné založení ohně, které padlo na jistou Marianu Kotačkovou, avšak ani tentokrát vyšetřování nic takového neprokázalo. V následujících letech postihly Hluk ještě nejméně dva další požáry. První z nich řádil v centru obce a na svědomí měl i tři lidské životy. Kromě toho za oběť mu padlo 83 budov, vesměs domy po obou stranách Hlavní ulice západně i východně od panského dvora, i malé domky severně od něj v dnešní ulici Kostelní. Ke druhému došlo 31. března 1852, tentokrát zasáhl domy na Dolním konci – od tehdejšího okraje městečka u dnešní křižovatky ulic Hradištská a Hlavní, okolo křižovatky Hlavní a Družstevní a dále po Hlavní ulici přibližně do poloviny cesty směrem ke středu obce po obou stranách

ulice. Mezi vyhořelými bylo i několik postižených z předchozího požáru. Kníže Lichtenštejn tehdy poskytl nejhůře postiženým obilí pro zajištění obživy a opětovně vyhořelým dokonce odpustil dluh osevnického obilí půjčeného jim z panské sýpky po předchozím požáru. Svému zaměstnanci, panskému hajnému Janu Kočímu, jenž přišel o dům a prakticky i celý majetek, neboť v době požáru v lese vykonával své služební povinnosti, pak poskytl velkorysou podporu – zdarma dřevo z panských lesů a cihly a tašky z panské cihelny za výrobní cenu.

Již v době požárů v roce 1847 platilo vrchnostenské nařízení pokrývat střechy ohnivzdornou krytinou, ale vzhledem k nedostatku střešních tašek musel tehdy hlucký pudmistr požádat o výjimku. Ve zprávách vrchního úředníka správy panství pro ústřední lichtenštejnskou kancelář ve Vídni byla opakovaně zdůrazňována skutečnost, že domy pokryté pálenými taškami požárům odolaly a je tedy v zájmu ochrany panských budov i všeobecného prospěchu prosadit jejich užívání. Zmíněné požáry se tak staly podnětem pro intenzivnější používání moderních stavebních materiálů – hliněných střešních tašek a také cihel. Klíčovou roli zde bezpochyby hrál fakt, že lichtenštejnský velkostatek produkci svých cihel poskytoval pohořelým za výhodných podmínek.⁵¹

Závěrem se vlastně vrátíme na počátek. K popisu vývoje osídlení Hluku po třicetileté válce připojme ještě jednu poznámku týkající se lánového rejstříku. Při pročítání soupisu tehdejších hluckých hospodářů si nelze nepovšimnout, v jakém množství se v něm vyskytují příjmení, která jsou pro Hluk a jeho okolí typická i v současnosti. Snad se nedotkneme jiných starousedlíků, že zde uvedeme jen několik nejtypičtějších příkladů – Nemrava, Polášek, Šimčík, Dufka, Pospíšek, Mitáček atd. Tento fakt nám ukazuje ohromnou stabilitu osídlení, typickou právě pro slovácký region. Pevná vazba zdejšího lidu k půdě, jež mu po staletí poskytovala obživu, byla silnější než všechny války, epidemie, neúrody, požáry a veškeré další katastrofy. Ačkoli právě dlouhé období nepřízně štěstěny, kdy třicetiletou válku střídaly turecké vpády následované uherským pleněním na počátku 18. století, postihlo městečko s těžko představitelnou tvrdostí, ačkoli víme o vraždění, odvlékání do otroctví i zběhnutí zkoušených obyvatel na jiná panství, přece nebyla výrazněji přerušena kontinuita života zdejších lidí. Přece tedy za jmény z minulosti můžeme skutečně vidět předky dnešních Hlučanů, předávající z generace na generaci svým potomkům zodpovědnost za šťastný život budoucích pokolení i lásku k tomuto krásnému místu.

51) HORŮNEK, F.: *Slovácké městečko*, s. 242; MZAB, F 93, kart. 122, fasc. 40.

Příloha

Seznam osedlých dle lánového rejstříku:

Pokud bychom chtěli mluvit o významu lánového rejstříku pro zkoumání dějin městečka Hluk v 17. století, jen bychom znovu opakovali, co již bylo několikrát zdůrazňováno. Je jistě přínosné uvést zde kompletní seznam všech zdejších osedlých nejen proto, že mnohý ze čtenářů zde nalezne jméno svého předka. K jeho zařazení jsme přistoupili i přesto, že již byl otištěn ve dvou starších pojednáních o dějinách městečka, v práci Hořínkově i v novější monografii Jančářově. Obě verze jsou totiž do značné míry zavádějící. Není to ani tak díky drobným chybám v přepisu originálního textu, jímž je v případě příjmení nesnadné se zcela vyhnout. Spíše to způsobila nepozornost hluckého učitele Hořínka či spíše někoho z personálu tiskárny, jež realizovala výrobu jeho knihy Slovácké městečko Hluk. Díky tomu došlo k vzájemnému promíchání soupisů osedlých z lánového rejstříku a z urbaniální fase (Hořínkem nesprávně označené jako tereziánský katastr). V takto znehodnocené podobě převzal výsledek jinak pečlivě pojatého Hořínkova sběru pramenů i autor publikace z roku 1970. Díky tomu uvádí občas mírně zkomolená jména osob, především se však dopustil zcela chybného hodnocení vývoje vrstvy podsedníků a domkářů, neboť zde pracoval s údaji o sto let mladšími.⁵²

Při přepisu původního textu bylo také nutno sáhnout k určitým úpravám. Zatímco křestní jména nalezneme v seznamu upravená do dnešní podoby, příjmení zůstala v takové formě, aby odrážela zvukovou podobu tehdejšího tvaru. Jedinou výraznější úpravou tak bylo vynechávání samohlásky *e*, kterou nejspíše pod vlivem němčiny vkládal písař i tam, kam nepatří (například Peperníček, Fernulík). Při přepisu bylo také přihlédnuto k opisu lánového rejstříku, uvedenému v rektifikačních aktech, ovšem s vědomím toho, že jeho autor – tehdejší úřední písař – jména zdejších rodin neznal a mnohdy se mohl při mechanickém opisování archaického písma dopustit omylu. Pro přehled uvádíme tuto novější verzi v závorce pouze však v případě, že se od originálu výrazněji odlišuje. Ze soupisu jsme vypustili seznam vlastníků vinogradů, neboť jen opakuje jména uvedená jinde. Naopak podruhy – vlastníky vinohradu – při zachování téhož kritéria zahrnout musíme.⁵³

52) Srov. JANČÁŘ, J.: *Hluk*, s. 42–44. Jak již bylo zmíněno, nejen že v letech 1592–1671 nedochází k žádnému nárůstu obyvatelstva, který by stál za zmínku, ale také majetková diferenciací nejchudších obyvatel ještě nezačala a spadá až do první poloviny 18. století. V ostrožském urbáři zmínění podsedníci jsou pouhými domkáři bez větší držby zemědělsky využitelné půdy.

53) Originál lánového rejstříku je uložen v Moravském zemském archivu v Brně, MZAB, Lánový rejstřík, sign. 315.

stav k roku 1671	stav k roku 1656	poznámky
Grunty starého osazení:		
– láníci:		
Pospíšková Eva	Jančí Jan	
Mitáček Jiří	pustý	
Pavliš Jan	pustý	
– půlláníci:		
Štěrbová Žofie (vdova)	Štěrba Václav	
Míkúv Jiří	tentýž	
Halaxa (Halaxa) Jiří	Kárník Martin	
Kašpařík Václav	tentýž	
Nohavka Martin	tentýž	
Tomků Jiří	Hlucky Mikuláš	
Suchánek Jan	Roháček Pavel	
Tomků Matěj	Kudlatý Ondřej	
Řehák Jiří	Pisák Jan	
Uherka Mikuláš	tentýž	
Nosal Adam	tentýž	
Cibulka Pavel	tentýž	
Vodička Václav	Šnechta Adam	
Pohurčík (Pauřík) Václav	Kadluba Pavel	
Bartků Vavřinec	Bilohúbek Jan	
Sova Tomáš	Ottka Jiří	
Seménková Ludmila	Zálešák Řehoř	
Slavík Tomáš	Zralý Jiří	
Uherka Martin	Machálek Mikuláš	
Nešovská Anna	Nešovský Matěj	
Pohladil Jan	Skyba Jakub	
Mitáček Jiří	Duchtík Mikuláš	
Barčík Mikuláš	Tupeský Martin	
Daňků Valentin	tentýž	
Barčík Mikuláš	Barčík Jan	
Markrabský Tomáš	tentýž	
Pechal Martin	Cigánek Jiří	
Havránek Ondřej	Drobil Václav	
Duchoň Václav	Slezák Matěj	
Halaxa Šimon	tentýž	
Mikeska Mikuláš	tentýž	
Blaháček (Blahuček) Jan	tentýž	
Drobil Václav	Hrabal Matěj	
Vaculík Jiří	Kubka Jakub	
Charvát Jiří	Krahulec Václav	
Ševců Šimon	Kusej Jan	
Hrachoň Jakub	Hrachoň Jiří	
Kučera Štěpán	tentýž	
Vlk Jiří	tentýž	
Slezák Pavel	Slezák Jiří	
Štefková Jana	Štefka Matěj	

stav k roku 1671	stav k roku 1656	poznámky
– čtvrtlánici:		
Lukášů Jiří	Vaňků Martin	
Frnulík Pavel	Aničků Jan	
Turecký Jiří	tentýž	
Staníček Václav	Odstrčil Jan	
Odstrčil Vavřinec	Johanus Petr	
Cibulka Mikuláš	tentýž	
Podmáselek Václav	Podmáselková Dorota	
Hurhej (Urhag) Martin	Kolář Martin	
Pavlík Jan	Peterka Martin	
Havlů Jan	Vodička Václav	
Kozárek Jiří	Slezák Daniel	
Mančík Ondřej	tentýž	
Slavík Pavel	Zálešák Jakub	
Švec Šimon	tentýž	
Kostková Ludmila	Kostka Adam	
Šebesta Martin	Šembera Jan	
Kateřina Jugačková (Sojáčková) ⁵⁴	Hanek Martin	
Šprlík Mikuláš	tentýž	
Brdečka Jan	Staníček Jan	
Škrluk (Škrlík) Jiří	Hrubých Blažej	
Uhřík Martin	Mitáček Jiří	
Havránek Šimon	Kolář Jiří	
obecní pole	totéž	
– domkáři:		
Rybníkář Jiří	Čevelka Ambrož	
Švec Petr	Švec Adam	
– podruzi s vinohradem:		
Dufka Mikuláš		
Hladký Jan		
Cigánek Jiří		
Zálešák Řehoř		
Kubička Dorota		
Tupeský Matouš		
Cibulka Severin		
Křepelková Manda		
Krušperský Jan		
Urhaj Jiří		
Sopúšek Václav		
Slezák Martin		
Fernul Pavel ½ a Hosta Tadeáš ½		
hejtman ze Zlína		
farář z Klobouk		
Treštin Tomáš z Veletin		
Popík z Blatnice		

⁵⁴) Mezi vlastníky vinohradu je tato osoba zapsána jako Kateřina Gukačková. Je tedy možné, že původním tvarem tohoto příjmení bylo Kukačka – Kukačková.

stav k roku 1671	stav k roku 1656	poznámky
Nově osazené grunty:		
– půllány:		
Jančího Jan	pustý	převzal jej roku 1667, před rokem 1656 Jan Jančího, otec Jana Jančího
Šilha Petr	pustý	převzal jej rokem 1669, před rokem 1656 Martin Stanošek
Havránek Jan	pustý	převzal jej roku 1668, před rokem 1656 Krčlovský
Kaunek Jan	pustý	převzal jej roku 1666, předtím neznámý majitel
Kolář Jiří	pustý	převzal jej roku 1660, před rokem 1656 Bednářovský
Štefánek Mikuláš	pustý	převzal jej roku 1665, před 1656 Sralíkovské

Grunty zpustlé po roce 1656

(jejich majitelé byli Tatary zčásti odvedeni zčásti pobiti):

– půllány:

Michalec Pavel 1663 vypálen od Tatarů

Valenta Lukáš

Chromeček Mikuláš

Masařík Jan

Novák Matouš

Hnátek Václav

Šplejchal Pavel

– čtvrtlány:

Frnul Pavel

Peprníček

Červenka Mikuláš

Skok (Skop) Václav

– domky:

Hosa (Hasa) Matěj

Kavka Jan

Drobil Václav

Kučera Bartoloměj

Grunty zpustlé před rokem 1656:

– půllány:

Kuželovský

Popernikovský

Vávrovský

Mrvovský

Dragonovský

Zlich Pavel

Kárníka Jan

Štěrbá Jan

Suchovský Václav
 Trty (Trlý) Mikuláš
 Uhrových Jiří
 Kršků Martin
 Krchňavý Martin
 Karel (Carol) Mikuláš
 Střelovský
 Štěnický Jan

– čtvrtlány:

Miškářovský
 Puchovský
 Coufal Matouš
 Slezanka Eva
 Chopnej Jiří
 Stolař Řehoř
 Kostků Václav
 Hnátkovský
 obecní čtvrť

– domky:

Tomců (Toniců) Jan
 Katišovský (Kotišovský) Matouš
 Vojtovský
 Nedbal Martin
 Král Mikuláš
 Mudra Pavel
 Koníček Jan
 Štiavnický Jan
 Kabranovský
 Ambrožovský
 Zahalkovskej
 Bubenčkovskej

Představení obce do roku 1850:

pudmistři

Mikuláš Duchka	1660
Martin Šimčík	1749
Josef Španihl	1791–1794
Antonín Svadbík	1795–1796
František Nemrava	1797–1801
Vavřinec Mitáček	1847

rychtáři

Jan Pospíšek	1749
Vavřinec Pavlas	1791
Mikuláš Nemrava	1792
Antonín Popelka	1794–1801
Hala	1830
Ignác Šimčík	1830–1844
Vavřinec Pospíšek	1844–1848